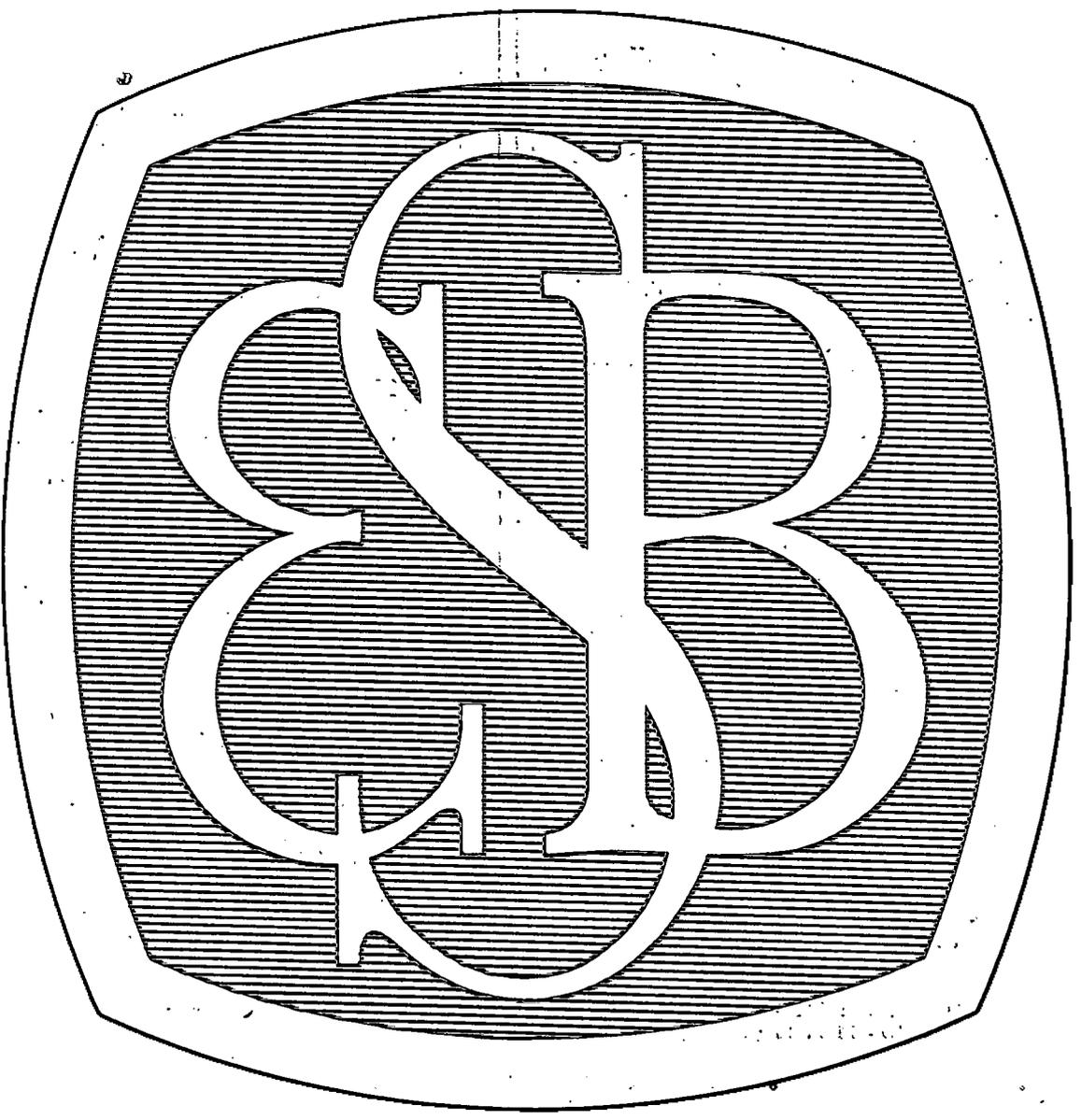

pag. 225

In H. G.

In de bloch afgewerf tot 14/10 '63.

T. van

Economisch - Statistische Berichten

48e JAARGANG - 4 SEPTEMBER 1963 - No. 2404

Op ons hoofdkantoor te 's-Gravenhage is plaats voor een

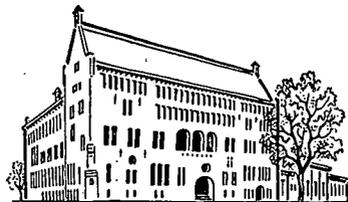
STAFMEDEWERKER

die de leiding van de sociaal-economische afdeling en documentatie op zich kan nemen. Zijn taak zal bestaan uit het adviseren en rapporteren over alle vraagstukken waarmede de vakbeweging te maken krijgt, alsmede de organisatie deskundig vertegenwoordigen.

Voor deze zeer afwisselende en veelzijdige functie denken wij aan een jong econoom, jurist of iemand met een gelijkwaardig opleidingsniveau. Ruime belangstelling voor algemeen maatschappelijke vraagstukken vereist. Zij, die binnenkort denken af te studeren, kunnen ook reeds solliciteren.

Brieven aan het Hoofdbestuur van de Nederlandse Katholieke Bond van Werknemers(sters) in Industriële Bedrijven „Sint Willibrordus”, Nassau Zuilensteinstraat 3, 's-Gravenhage.

Reisdeviezen
Bagage-
en
ongevallenverzekeringen

R. MEES & ZONEN

BANKIERS EN ASSURANTIEMAKELAARS
ROTTERDAM

AMSTERDAM / 's-GRAVENHAGE / DELFT
SCHIEDAM / VLAARDINGEN / ALBLASSERDAM

ECONOMISCH- STATISTISCHE BERICHTEN

Uitgave van de
Stichting Het Nederlandsch Economisch Instituut

Adres voor Nederland: *Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.*
Telefoon redactie: (010) 5 29 39. Administratie: (010) 3 80 40. Giro 8408.

Privé-adres redacteur-secretaris: *Dr. A. de Wit, Sleedoorn-
laan 17, Rotterdam-12, tel. (010) 18 36 32.*

Bankiers: *R. Mees en Zoonen, Rotterdam, Banque de Com-
merce, Koninklijk Plein 6, Brussel, postcheque-rekening
260.34.*

Redactie-adres voor België: *Dr. J. Geluck, Zwijnaardse Steen-
weg 347, Gent.*

Abonnementen: *Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.*

Abonnementsprijs: *franco per post, voor Nederland en de
Overzeese Rijksdelen (per zeepost) f. 29,—, overige landen
f. 31,— per jaar (België en Luxemburg B.fr. 400).*

*Abonnementen kunnen ingaan met elk nummer en slechts
worden beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.*

Losse exemplaren van dit nummer 75 ct.

Advertenties: *Alle correspondentie betreffende advertenties
te richten aan de N.V. Koninklijke Nederl. Boekdrukkerij
H. A. M. Roelants, Lange Haven 141, Schiedam, tel. (010)
6 93 00, toestel 1 of 3.*

Advertentie-tarief: *f. 0,36 per mm. Contract-tarieven op aan-
vraag. Rubrieken „Vacatures” en „Beschikbare krachten”
f. 0,72 per mm (dubbele kolom). De administratie behoudt
zich het recht voor om advertenties zonder opgaaf van
redenen te weigeren.*

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. W. Lambers; J. Tinbergen.
Redacteur-Secretaris: A. de Wit.
Adjunct Redacteur-Secretaris: M. Hart.

COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË: F. Collin; J. E. Mertens
de Wilmars; J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. J. Vlerick.

M.A.B. n.v.
K. C. SLIJK

Schiedamsevest 44 d - Rotterdam-1
Tel. 010 - 11 91 11 (2 lijnen)

*M*akelaars in onroerende goederen.
Vertrouwensopdrachten.

*A*dministraties voor Verenigingen
van Eigenaren (Appartementenwet)

*B*emiddeling bij aan- en verkoop
van appartementen (horizontale
verkoop). Specialisten sedert 1951.

★ TAXATIES bij aan- en verkoop,
voor successieaangiften, enz.

★ HYPOTHEKEN

GRATIS op aanvraag beschikbaar:
"M.A.B. n.v.-Nieuws" - ons maandblad, waarin
regelmatig aantrekkelijke aanbiedingen volledig
omschreven worden opgenomen.

West-Duitsland wacht op Nederlands aardgas

Reeds sinds een aantal jaren vindt op de Westduitse markt een hevige strijd om de beheersing van de brandstoffenmarkt plaats. De steenkoolmijnen pogen met alle middelen hun positie te handhaven. De petroleummaatschappijen bouwen daartegenover steeds meer raffinaderijen, die door pijpleidingen met de aanvoerhavens en de verbruikscentra zijn verbonden. Zelfs de elektriciteitscentrales zoeken voortdurend intensiever naar mogelijkheden om aan de industrie goedkopere energie ter beschikking te stellen. Binnen deze takken van nijverheid zelf is de concurrentiestrijd niet minder heftig.

Een feit blijft echter onbetwist, namelijk dat het ontdekken van reusachtige aardgasreserves in het noord-oosten van ons land op de brandstof- en energievoorziening van W.-Duitsland een beslissende invloed kan uitoefenen. Onze toekomstige aardgasvoortbrenging dwingt honderden Westduitse ondernemingen nu reeds hun bedrijfsbeleid te herzien en hun installaties aan de eisen van een moderne brandstofvoorziening aan te passen. In Westduitse industriële kringen wint de opvatting steeds meer veld, dat aardolie, maar vooral aardgas, een steeds grotere rol zullen gaan spelen in de energievoorziening en op de duur alle overige concurrenten ver achter zich zullen laten.

Dit blijkt ook heel duidelijk uit de reacties in de Westduitse pers. De „Berliner Morgenpost”, de meest gelezen krant van W.-Berlijn, bracht zelfs een uitvoerig artikel onder de titel: „Nederlands aardgas veroverd de energie markt van West-Europa”. De „Stuttgarter Zeitung” vraagt, of in 1966 de aardgasgolf begint, en brengt deze vraag in verband met de Nederlandse voortbrenging. Belangrijke industriële ondernemingen, zoals de „Ruhrgas” N.V. te Essen, rekenen er nu reeds mede, dat Nederland grote hoeveelheden aardgas aan W.-Duitsland zal leveren.

De ontdekking van reusachtige aardgasreservoirs in het noord-oosten van ons land vestigt er de verbaasde aandacht van de Duitsers op, dat de Nederlanders ook een industriële knobbel bezitten. Ze beweren zelfs, dat ons land wat de aardgasvoorziening betreft een overheersende positie zal gaan innemen. Deze overtuiging berust op de overweging, dat de Nederlandse voorraden verkeerstechnisch gezien zeer gunstig zijn gelegen, gemakkelijk aan het Westduitse aardgasnet kunnen worden aangesloten en dat de Westduitse aardgasproductie niet aan de voortdurend stijgende behoefte zal kunnen voldoen.

De industrie is dus op Nederlandse leveranties aangewezen. Daarom heeft zij plannen in studie om een aardgasdistributienet te bouwen, dat het noord-oosten van ons land met de belangrijkste, industriële centra van W.-Duitsland verbindt. De „Ruhrgas” N.V. beschikt reeds over een

net van 2.535 kilometer, dat 25 mln. m³ per dag kan transporteren. Zij voert onderhandelingen met gasmaatschappijen in Stuttgart, Frankfort en München om het gasleidingnet onderling te verbinden en een gemeenschappelijk beleid te voeren. Met de „Ferngas Nordbayern” te Bamberg werd reeds overeengekomen een 300 km lange gasleiding te bouwen, die bij de „Ruhrgas” N.V. in Gernsheim bij Darmstadt begint en in Mitterteich (Pfalz) eindigt. Hier wordt zij dan aangesloten aan de 120 km lange gasleiding van de „Luitpoldhütte” N.V. Steden zoals Würzburg, Bamberg, Coburg, Kissingen, Schweinfurth en Bayreuth zullen dan ook van aardgas kunnen worden voorzien. De behoefte wordt geschat op 120 mln. m³ voor huishoudelijke doeleinden en op 100 mln. m³ voor de industrie. De kosten van al deze projecten worden geschat op D.M. 500 mln.

Wat de Duitsers natuurlijk sterk interesseert, is de prijs van het Nederlandse aardgas. Men neemt aan, dat 1.000 verwarmingseenheden ca. D.M. 0,022 zullen kosten, is echter beducht dat de Nederlandse Shell en Bataafse Petroleummaatschappij beneden deze prijs zullen blijven en zich vooral op Engeland zullen oriënteren. De Westduitse industrie is echter van de ene kant sterk in het Nederlandse aardgas geïnteresseerd en rekt van de andere kant met een prijs, die niet te ver beneden de prijs voor lichte verwarmingsolie blijft. Anders komen de olieconcerns evenzeer in het gedrang als de steenkoolmijnen, die nu reeds moeite hebben om de concurrentie van olie en aardgas het hoofd te bieden.

In feite zit Nederland op het vinketouw. Het kan manoeuvreren en zijn gunstige, geografische positie uitbuiten. Waarschijnlijk maken juist deze voordelen de in aanmerking komende Westduitse kringen zo nerveus, alvorens het aardgasoffensief serieus is geopend. Door binnenlandse afspraken probeert men aan de toekomstige ontwikkeling het hoofd te bieden. Dit bewijst uiteindelijk alleen maar, hoe sterk de positie van ons land op het aardgasfront is of zal worden.

Berlijn.

L. J. M. VAN DEN BERK.

In de „Frankfurter Allgemeine” van 23 augustus jl. werd bericht dat de plannen voor een aardgasleiding van de Nederlandse naar de Oostenrijkse grens reeds een meer concrete vorm kregen. Een wapenstilstand in de „gasoorlog” tussen verschillende belanghebbenden leidde tot de aanvraag voor een vergunning door een groep gasondernemingen met een leidende positie voor de „Ruhrgas” A.G. (het grootste Westduitse „Ferngas”-bedrijf). De leiding zou via Frankfurt naar Karlsruhe lopen en zich daarna splitsen naar resp. Basel en München.

Ook Groot-Brittannië, België, Frankrijk, Zwitserland, Oostenrijk en Denemarken zouden als belanghebbenden in aanmerking komen voor het Nederlandse aardgas. Red.

INHOUD

	Blz.		Blz.
West-Duitsland wacht op Nederlands aardgas, door L. J. M. van den Berk	815	Problematiek rond de „backservice”, door L. S. Beuth	825
De kwetsbaarheid van de Nederlandse economie een geografisch gegeven, door F. J. Clavaux ...	816	Hulp aan Indonesia: door wie, waarmee en hoe?, door Drs. Tjoa Soe Tjong	826
„Behoeften” ten aanzien van de woninggrootte, door Dr. D. de Jonge	821	Geld- en kapitaalmarkt, door Dr. C. D. Jongman ..	829

De kwetsbaarheid van de Nederlandse economie een geografisch gegeven

Er zijn twee aspecten aan de Nederlandse buitenlandse handel, die bij alle beschouwingen hierover steeds opnieuw naar voren worden gebracht, nl. de hoge in- en uitvoerquote en de beperkte geografische spreiding, bij welk laatste verschijnsel dan vooral het accent op de uitvoer wordt gelegd. Het grote aandeel van de in- en uitvoer ten opzichte van onze nationale produktie wordt ten tonele gevoerd om de kwetsbare positie van onze economie en meer in het bijzonder van onze conjunctuur te illustreren. De relatief geringe geografische spreiding van onze export wordt algemeen als een zwakte aangemerkt, waarbij vooral gedacht wordt aan een onvoldoende spreiding van het (conjuncturele?) risico en gesuggereerd wordt dat de Nederlandse exporteur de weg van de minste weerstand pleegt te kiezen. Dit laatste verschijnsel werd aanvankelijk veelal geïllustreerd aan de hand van het aandeel van de Westeuropese landen in het Nederlandse handelsverkeer; sedert 1958 is hiervoor de relatieve betekenis van de E.E.G.-landen in onze in- en uitvoer (in 1962: 50 pCt.) in de plaats getreden. In de Memorie van Toelichting bij de begroting van het Ministerie van Economische Zaken voor 1962 viel over laatstgenoemd onderwerp overigens een minder negatief geluid te beluisteren. Hierin werd nl. het volgende gesteld:

„De zeer sterke oriëntering van onze export op de Westeuropese markt wordt dikwijls als een zwakte gezien, temeer daar andere Westeuropese landen in het algemeen een grotere spreiding in hun export vertonen. Hierbij zij er echter op gewezen, dat voor een klein land als Nederland de uitvoer naar de omliggende landen, gezien de korte afstand, veel minder ver afstaat van de binnenlandse afzet dan voor een groot land. In plaats van de uitvoer naar de landen buiten Europa te vergelijken met die van de uitvoer naar dit continent, zoals steeds wordt gedaan, lijkt het minstens even relevant, de overzeese export te relateren aan de nationale produktie:

Uitvoer naar landen buiten Europa in pCt. van het bruto nationaal produkt in 1960

Engeland	9,5
Nederland en België	9
Zwitserland	8,5
West-Duitsland	6,5
Frankrijk	6
Denemarken	5,5
Zweden, Noorwegen, Italië, Oostenrijk	5 of minder

Aldus beschouwd blijkt de onderhavige Nederlandse export gunstig af te steken bij die van de meeste andere Westeuropese landen...

In dit stuk wordt derhalve met zoveel woorden verondersteld, dat de geringere geografische spreiding van onze uitvoer in belangrijke mate structureel is bepaald en wel door de geringe geografische uitgebreidheid van ons land. In een recente studie van M. Michaely¹⁾ is een aanwijzing in dezelfde richting te vinden, waar wordt geconstateerd (blz. 25), dat kleine landen een grotere concentratie (dus een kleinere spreiding) in hun buitenlandse handel hebben dan grote landen.

In het onderstaande is getracht aan de hand van een kwantitatieve analyse na te gaan, in hoeverre er inderdaad

¹⁾ „Concentration in International Trade”, North-Holland Publ. Company, Amsterdam 1962.

een samenhang bestaat tussen in- en uitvoerquote en geografische spreiding van de buitenlandse handel enerzijds en geografische uitgebreidheid van een land anderzijds en voorts of de hoogte van de desbetreffende verhoudingscijfers voor Nederland in deze samenhang als normaal is te beschouwen.

Dit onderzoek heeft zich beperkt tot de landen van West-Europa. Hierdoor werd voorkomen, dat landen van een geheel andere economische structuur, zoals ontwikkelingslanden en landen met staatshandel, de onderlinge vergelijkbaarheid zouden verstoren. Bovendien gaat het hier juist om een afmeten van de Nederlandse situatie aan die van de andere Westeuropese (w.o. vooral de E.E.G.-) landen. Het weglaten van enkele minder belangrijke landen leidde ertoe, dat uiteindelijk de volgende landen in dit onderzoek zijn betrokken: de E.E.G.-landen en de E.V.A.-landen.

Invoerquote.

Het eerste deel van dit onderzoek heeft zich bezig gehouden met de vraag waardoor de hoogte van de invoerquote van een (Westeuropes) land wordt bepaald. De invoerquote is hier bovendien meer relevant, aangezien de invoer bepaald wordt door de behoefte aan goederen en de financiering hiervan behalve door export ook op andere wijze (diensten, kapitaal, deviezen) kan geschieden.

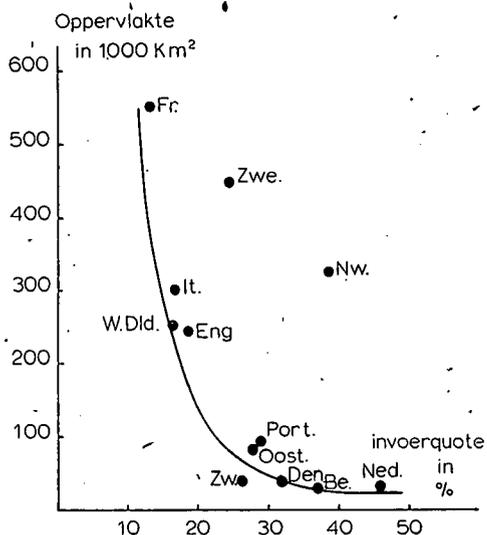
Een eerste grafische verkenning van het verband tussen invoerquote en grootte per land (uitgedrukt in km²) maakt duidelijk dat zulk een relatie inderdaad aanwezig is en dat deze een sterk kromlijng karakter heeft (grafiek 1). Gaat men uit van de logaritme van beide grootheden, dan blijken de punten van het spreidingsdiagram (grafiek 2) zeer globaal op een rechte lijn te liggen. Alleen de punten voor Noorwegen en Zweden liggen duidelijk extreem. Bij het trekken van een regressielijn door de puntenwolk is hiermede overigens — om hieronder nader uiteengezette redenen — geen rekening gehouden.

Opgemerkt zij eerst dat het criterium „geografische uitgebreidheid” door de oppervlakte in km² niet adequaat wordt weergegeven, aangezien verschillen in „vorm” hierbij niet tot uiting komen. De factor oppervlakte gaat ook voorbij aan de ongelijkmatigheid van de spreiding van bevolking en economische activiteit binnen de grenzen van een bepaald land. Landen met een geringe interne economische spreiding, zoals Noorwegen en Zweden (zeer geringe bevolkingsdichtheid in een groot deel, vooral het noorden van deze landen), zullen dus niet in deze vergelijking passen; hun vergelijkbare „economische” oppervlakte is veel kleiner dan de geografische oppervlakte.

Dat een dergelijke grove maatstaf als de oppervlakte in km² desalniettemin voor een tiental van de belangrijkste Westeuropese landen een duidelijke correlatie vertoont met de invoerquote van deze landen, wettigt reeds de veronderstelling dat de geografische uitgebreidheid, naast andere zuiver geografische factoren (w.o. ook de nog nader te behandelen invloed van de ligging van een land), in belangrijke mate bepalend is voor de hoogte van de invoerquote van een land.

GRAFIEK 1.

Verband tussen invoerquote en oppervlakte voor een aantal Westeuropese landen in 1961

De samenhang tussen oppervlakte en invoerquote voor de beschouwde tien landen wordt voorts nog verstoord door een omstandigheid van andere aard, nl. dat de invoerquoten van de verschillende landen niet geheel vergelijkbaar zijn, aangezien de noemers van deze quotiënten t.w. de nationale inkomens herleid in \$ dit niet zijn. Er zijn nl. onderlinge verschillen tussen koopkrachtpariteit en wisselkoers. Zo is bijv. bekend dat de Nederlandse gulden in dit opzicht is ondergewaardeerd, terwijl de Franse frank is overgewaardeerd.

Uit een studie van M. Gilbert c.s. ²⁾, gebaseerd op de verhoudingen in 1955, kunnen met behulp van de veranderingen in het prijspeil van het nationaal produkt alsmede van eventuele wijzigingen in de wisselkoers sedertdien, voor 1961 de volgende dispariteiten tussen wisselkoers en koopkracht van een aantal Westeuropese valuta's worden becijferd, t.o.v. het gemiddelde hiervan.

Italië	1,11
Nederland	1,10
West-Duitsland	1,00
Denemarken	1,00
Engeland	0,95
België	0,93
Frankrijk	0,91

Aangezien Zwitserland, Oostenrijk, Spanje en Portugal in genoemde studie niet zijn vermeld, zijn voor deze landen ramingen van de koopkracht-dispariteiten gemaakt, waarbij gebruik gemaakt werd van het verband dat blijkt te bestaan tussen de hoogte van de welvaart (inkomen per hoofd) en de hoogte van deze dispariteit (zie grafiek 3). Op grond van deze grafiek werd de dispariteitsfactor voor Zwitserland geraamd op 0,87, voor Oostenrijk op 1,08 en voor Portugal op 1,18.

Het spreidingsdiagram van de logaritmen van de aldus gecorrigeerde invoerquoten en van de logaritmen van de oppervlakte per land is in grafiek 4 gegeven. De formule van de berekende regressielijn luidt als volgt:

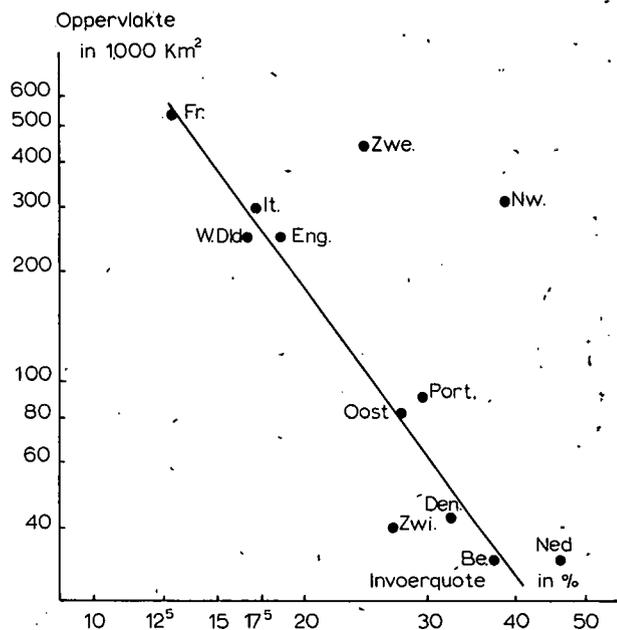
$$\log \frac{M}{Y} = -0,36 \log S + 0,12 \quad (R = -0,98)$$

²⁾ „Comparitive National Products and Price Levels”, O.E.E.C. 1958.

GRAFIEK 2.

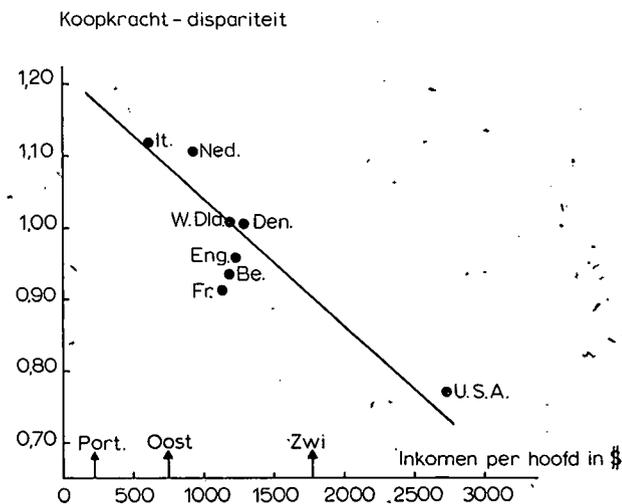
Verband tussen invoerquote en oppervlakte voor een aantal Westeuropese landen in 1961

(logaritmisch)

GRAFIEK 3.

Verband tussen inkomen per hoofd en koopkracht-dispariteit in 1961

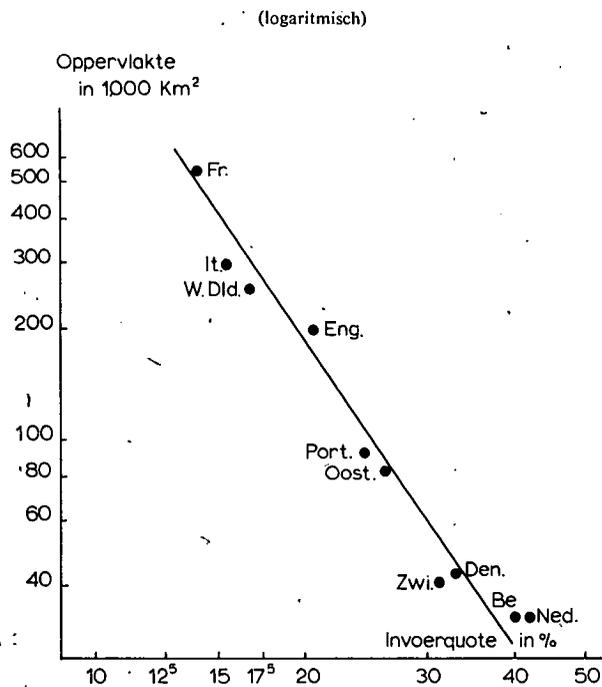

Hierbij staat M voor invoer (1961; mln. \$);
 Y voor bruto nationaal produkt tegen factorkosten (1961; in mln. \$);
 S voor oppervlakte in 1.000 km².

Neemt men naast de oppervlakte ook het inkomen per hoofd (dus de welvaart) als verklarende variabele voor de hoogte van de invoerquote in de vergelijking op, dan wordt de correlatie niet meetbaar beter. Betreft men de bevolkingsdichtheid in de analyse, dan is er wel van enige verbetering van de correlatie sprake. De regressievergelijking krijgt dan de volgende gedaante:

GRAFIEK 4.

Verband tussen gecorrigeerde invoerquote en oppervlakte voor een aantal Westeuropese landen in 1961

$$\log \frac{M}{Y} = -0,35 \log S - 0,075 \log \frac{P}{S} - 0,065$$

(P = bevolking in 1961 in mln.).

Aan deze factor zal mogelijk ook enige — zij het een zeer bescheiden — invloed op de invoerquote moeten worden toegekend, zij het dat de ratio hiervan niet zonder meer duidelijk is ³⁾.

In onderstaande tabel zijn de onverklaarde residuen, d.w.z. de verschillen tussen de berekende en werkelijke invoerquoten per land, weergegeven. Hierbij is zowel het resultaat gegeven op basis van de correlatie tussen invoerquote en oppervlakte alsook tussen invoerquote enerzijds en oppervlakte en bevolkingsdichtheid anderzijds.

	Residuen invoerquote in pCt.	
	Oppervlakte	Opp. en bev.dicht- heid
Nederland	4 ^s	2 ^s
België	3	1 ^s
Frankrijk	0 ^s	1
West-Duitsland	-1 ^s	-2
Engeland	2 ^s	2
Italië	-1	-2
Portugal	1	0
Oostenrijk	-1	0
Zwitserland	-3 ^s	-3
Denemarken	-1 ^s	-1

Het valt op, dat in beide gevallen Nederland, België en Engeland nog een hogere invoerquote hebben dan op grond van de berekeningen verwacht mocht worden, terwijl voor West-Duitsland, Italië, Zwitserland en Denemarken in beide gevallen het omgekeerde geldt. Als men hiervoor nog naar een verklaring zou zoeken, dan kan wellicht gewezen worden op de gunstiger ligging van eerstgenoemde landen (aan de Noordzee) en de ongunstiger

³⁾ Wellicht is van invloed, dat bij een grote bevolkingsdichtheid, extensieve landbouwproductie onmogelijk is.

ligging van laatstgenoemde landen, die een sterker continentaal karakter hebben en waarvan bovendien een deel van hun natuurlijke achterland door het ijzeren gordijn is weggevallen.

Samenvattend kan het volgende worden vastgesteld:

1. De hoogte van de invoerquote van een (Westeupees) land wordt, voor zover binnen de grenzen van dat land van een redelijke economische spreiding sprake is, vrijwel geheel bepaald door geografische factoren, waarbij de grootte van de oppervlakte per land de voornaamste rol speelt, terwijl daarnaast ook de ligging van het land van invloed is.

2. Naar gelang de oppervlakte van een land kleiner is, is de invoerquote minder dan evenredig groter.

3. Een uit een oogpunt van handel gunstig gelegen land heeft uiteraard een hogere invoerquote.

4. Voor zover de bevolkingsdichtheid bepalend is voor de hoogte van de invoerquote per land is deze relatie zwak positief.

5. De enige niet-geografische factor welke van enige importantie is voor de hoogte van de invoerquote is een eventueel bestaande dispariteit tussen koopkrachtpariteit en wisselkoers.

6. Factoren als bodemrijkdom en welvaart zijn in dit verband niet van betekenis.

Deze conclusies hebben strikt genomen alleen betrekking op de beschouwde Westeuropese landen, maar zullen ongetwijfeld ook voor andere landen op zekere hoogte gelden. Voorwaarden hiervoor zullen o.m. zijn een redelijke vrijheid ten aanzien van de buitenlandse handel.

Keren wij terug tot de hoge Nederlandse invoerquote — de hoogste van de beschouwde landen — dan kan worden geconstateerd, dat deze is terug te voeren op de volgende oorzaken:

- de geringe geografische uitgebreidheid van ons land;
- de omstandigheid, dat de koopkrachtpariteit van de gulden hoger ligt dan de wisselkoers;
- de, uit een oogpunt van internationale handel, gunstige geografische ligging;
- de grote bevolkingsdichtheid (?).

Invoerspreiding.

Blijft de vraag, of op grond van de gevonden relaties ook iets gezegd kan worden van de geografische spreiding per land en wel of bij een kleiner land de spreiding minder groot en meer gericht op de nabijgelegen landen zal zijn. Dit blijkt inderdaad het geval. Op basis van de formule voor de invoerquote kan namelijk ook verband worden gelegd tussen de omvang van de handel van twee aan elkaar grenzende landen en de oppervlakte van die landen. Hierbij is gemakshalve uitgegaan van de veronderstelling dat produktie en oppervlakte per land in West-Europa in een constante verhouding tot elkaar staan. Een en ander kan het beste worden toegelicht aan de hand van een voorbeeld, waartoe Nederland als uitgangspunt is gekozen.

Bij een oppervlakte van 33 (× 1.000 km²) is de theoretische invoerquote voor Nederland af te leiden uit de volgende formule:

$$\log \frac{M}{Y} = -0,36 \log 33 + 0,12.$$

Hieruit volgt $\frac{M}{Y} = 0,374$; daar Y = \$ 12.400 mln. (1961)

is de theoretische Nederlandse invoer in 1961 derhalve \$ 4.650 mln. (werkelijke invoer: \$ 5.100 mln.).

De invoerquote van Nederland en van een ander even groot land (N^1) tezamen, een gebied derhalve van 66.000 km², volgt uit onderstaande vergelijking:

$$\log \frac{M}{Y} = -0,36 \log 66 + 0,12.$$

Hieruit resulteert een theoretische invoer van $0,29 \times 2Y = \$ 7.250$ mln. De handel tussen Nederland en land N^1 belooft derhalve

$$\$ (2 \times 4.650 - 7.250) \text{ mln.} = \$ 2.050 \text{ mln.},$$

hetgeen voor Nederland neerkomt op $\frac{\frac{1}{2} \times 2.050}{4.650} \times 100$ pCt. van zijn invoer = 22 pCt. (N.B.: aandeel van België in de Nederlandse invoer is bijna 20 pCt.).

Een even groot verhoudingscijfer vindt men bij een groot land alleen t.o.v. een ander even groot land ⁴⁾. Hieruit kan

⁴⁾ Aangevoerd kan worden, dat dit percentage voor elk tweetal landen van gelijke grootte, hetzelfde is. Uiteraard onder veronderstelling van een constante relatie tussen oppervlakte en productie. Men zie:

$$\log \frac{M}{Y} = -0,36 \log S + 0,12 \quad (1)$$

$$\log \frac{M^1}{2Y} = -0,36 \log 2S + 0,12 \quad (2)$$

$$\log M = -0,36 \log S + \log Y + 0,12 \quad (1)$$

$$\log M^1 = -0,36 \log 2S + \log 2Y + 0,12 \quad (2).$$

Het gaat nu om de volgende verhouding $\frac{2M - M^1}{2M} = 1 - \frac{M^1}{2M}$.

Te bewijzen valt derhalve dat $\frac{M^1}{2M}$ en dus ook $\log \frac{(M^1)}{(2M)}$ een constante grootte is:

$$\log \frac{M^1}{2M} = \log M^1 - \log M - \log 2 = (2) - (1) - \log 2$$

$$= -0,36 \log 2 + \log 2 - \log 2 \text{ en dit is constant}$$

en wel:

$$= -0,36 \log 2 = -0,108$$

$$\text{derhalve is } \frac{M^1}{2M} = 0,78$$

$$\text{en } 1 - \frac{M^1}{2M} = 0,22 = 22 \text{ pCt.}$$

dus reeds worden afgeleid, dat bij een klein land de betekenis van de omringende landen voor zijn invoer belangrijk groter moet zijn dan voor een groot land.

Men kan dit vraagstuk ook als volgt benaderen. Gaan we wederom uit van Nederland (als kleinste land), dan kunnen we met gebruikmaking van de methode, welke hiervoor is gebezigd, de handel met elk ander aangrenzend land naar gelang de grootte daarvan bepalen. Stellen we de handel van Nederland met een even groot aangrenzend land op 100, dan krijgen we voor de handel met landen die \times maal zo groot zijn de volgende verhoudingscijfers t.o.v. eerstgenoemde handelsstroom:

Oppervlakte per land oppervlakte Nederland	Nederlandse handel met een land (Land 1 \times Ned. = 100)
1 \times	100
2 \times	123
3 \times	135 ^a
4 \times	141 ^b
5 \times	146

Het verschijnsel dat hieruit blijkt, dat namelijk de handel met een ander (aangrenzend) land niet evenredig groter is naar gelang de oppervlakte van dat land, doet zich ook voor bij een groter land. De degressie is dan echter — zoals uit grafiek 5 blijkt — veel minder groot.

Voor het feit, dat de omvang van de handel niet recht evenredig is met de oppervlakte van het andere land kan de verklaring alleen liggen in de (gemiddelde) afstand tussen de betrokken landen. De handelsstromen verdunnen zich dus blijkbaar naar een steeds groter afstand worden overwonnen. Dit verdunningsproces is aanvankelijk relatief het sterkst. Aangezien de beginfase hiervan zich voor een groter land in sterker mate manifesteert binnen zijn grensgebied, zal het effect hiervan op de spreiding van zijn buitenlandse handel relatief geringer zijn dan voor een kleiner land. Het verschil in sterkte van de kromming van de lijnen in grafiek 5 illustreert dit verschijnsel.

(I. M.)

met één aandeel 'Vereenigd Bezit van 1894' hebt U 200 ijzers in het vuur

Elk aandeel 'Vereenigd Bezit van 1894' maakt U mede-eigenaar van een grote, deskundig samengestelde aandelenportefeuille, die een aantrekkelijk rendement oplevert. S-p-r-e-i-d-i-n-g over ca. 200 fondsen beperkt het risico.

Alle banken en commissionairs kunnen U inlichten.

N.V. VEREENIGD BEZIT VAN 1894

De voordelen van aandelenbezit met beperking van risico

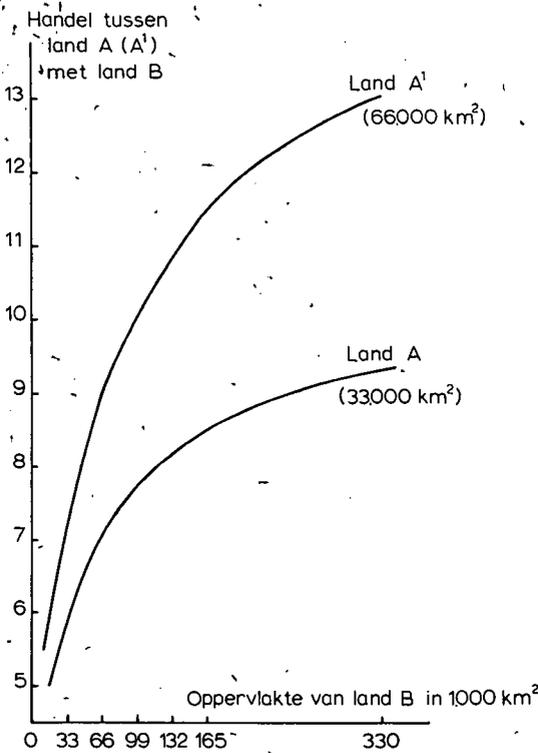
W B S T E R S I N G E L 8 4, R O T T E R D A M

1894

GRAFIEK 5.

Verband tussen de handel tussen twee landen en de oppervlakte per land

Met betrekking tot de omvang van de handel van een Westeupees land met de overzeese landen, volgt uit het voorafgaande dat deze in eerste instantie afhankelijk is van de hoogte van de nationale productie, aangezien het verschil in afstand hierbij geen belangrijke rol speelt. Dat de verhouding tussen deze twee grootheden van land tot land vrij belangrijke verschillen vertoont, zoals uit onderstaande tabel blijkt, zal toegeschreven moeten worden aan verschillen in geografische ligging, welke ook reeds verantwoordelijk werden geacht voor de afwijkingen tussen de berekende en de werkelijke totale invoerquote per land.

Invoer uit overzeese landen in pCt. van het nationaal inkomen in 1961 ^{a)}

Nederland	13	
Engeland	12	
B.L.E.U.	12	
Frankrijk	8	
Portugal	8	
Zwitserland	7	gemiddeld voor deze landen: 8
Italië	6 ^s	
West-Duitsland	6	
Denemarken	5	
Oostenrijk	3 ^s	

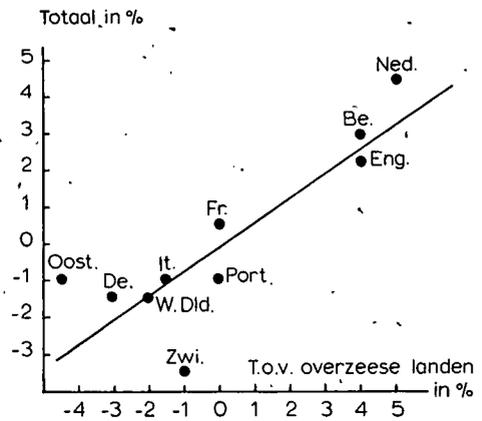
a) Gecorrigeerd voor koopkrachtdispariteiten.

Brengt men de afwijkingen van deze verhoudingscijfers tot het gemiddelde hiervan in mindering van de eerder gevonden verschillen tussen de werkelijke en berekende ⁵⁾ totale invoerquote per land, dan blijkt dat laatstgenoemde verschillen daardoor voor een belangrijk deel worden verklaard.

⁵⁾ Voor zover deze wordt bepaald door de oppervlakte.

GRAFIEK 6.

Verband tussen verschillen per land in hun invoerquote uit overzeese landen en de afwijking tussen de berekende en reële totale invoerquote

	Totaal Reëel-Berekend	Overzeese landen Land-Gemiddelde	(1)-(2)
	(1)	(2)	(1)-(2)
Nederland	+ 4 ^s	+ 5	- 0 ^s
B.L.E.U.	+ 3	+ 4	- 1
Engeland	+ 2 ^s	+ 4	- 1 ^s
Frankrijk	+ 0 ^s	0	+ 0 ^s
Italië	- 1	- 1 ^s	+ 0 ^s
Portugal	- 1	0	- 1
Oostenrijk	- 1	- 4 ^s	+ 3 ^s
West-Duitsland	- 1 ^s	- 2	+ 0 ^s
Denemarken	- 1 ^s	- 3	+ 1 ^s
Zwitserland	- 3 ^s	- 1	- 2 ^s
Som (ongeacht teken)	20	25	13

Voor Nederland volgt uit deze vergelijking, dat de „te hoge” invoerquote geheel bepaald wordt door de hoge invoer uit de overzeese landen. Voor West-Duitsland bijv. geldt het omgekeerde. Het nauwe verband, dat tussen genoemde twee verschilreeksen bestaat, wordt tenslotte duidelijk geïllustreerd door grafiek 6 (de correlatiecoëfficiënt is becijferd op 0,94). Een dergelijke goede „verklaring” is niet voorhanden, indien de berekende invoerquote tevens is gebaseerd op de bevolkingsdichtheid; deze omstandigheid lijkt te pleiten tegen het opnemen van deze factor als verklarende variabele voor de hoogte van de invoerquote.

In het begin van dit artikel werd reeds gewezen op het in de Memorie van Toelichting 1962 van het Ministerie van Economische Zaken gesignaleerde verschijnsel, dat Nederland (ook) een hoge exportquote ten opzichte van de overzeese landen vertoont. Het verschil met het gemiddelde van de andere beschouwde landen in dit opzicht, is aan de uitvoerzijde echter kleiner dan aan de invoerzijde, nl. 2,5 tegen 5 pCt. Indien men zich realiseert dat de „meer-invoer” uit de overzeese landen voornamelijk betrekking zal hebben op grondstoffen voor de veredelingsindustrie, welke na bewerking geëxporteerd worden, en dat maar een kleiner deel van deze export weer op de overzeese markten gericht zal zijn ⁶⁾, behoeft dit relatief

⁶⁾ Een belangrijke rol speelt hierbij de aardolie-industrie. De invoer van aardolie in Nederland vormt namelijk reeds 28 pCt. van de overzeese invoer (voor de gezamenlijke West-europese landen bedraagt het overeenkomstige percentage slechts 16); de export van aardolie vormt 10 pCt. van de Nederlandse uitvoer naar West-Europa (voor de overige West-europese landen bedraagt het overeenkomstige percentage slechts 2).

De laatste tijd wordt er van verschillende zijden be-
toogd, dat er, in verband met het relatief grote aantal
kleine gezinnen, een grote „behoefte” zou bestaan aan
kleine woningen. Neemt men echter ook de psycho-
logische, sociale en economische aspecten van het
woninggrootte-vraagstuk in aanmerking, dan blijken
de bewoners en woningexploitanten het best gediend te
zijn met overwegend middelgrote woningen (met ten-
minste 4 kamers). Deze opvatting wordt o.m. gesteund
door gegevens verkregen uit advertenties voor inter-
lokale woningruil, waaruit tevens blijkt dat er een grote
groep is die een hogere huur over heeft voor verbetering
van de eigen woonsituatie. Men hoede zich voor een
ideologische denkwijze, waarbij de kleine woning, die
eventueel toegepast zou worden als een noodoplossing
bij het sneller inlopen van het woningtekort, wordt voor-
gesteld als een optimale bevrediging van de behoeften
met betrekking tot de woninggrootte.

„Behoeften” ten aanzien van de woninggrootte

Argumenten voor het bouwen van kleine woningen.

Onlangs heeft Ir. H. M. Buskens, Directeur-Generaal
van de Volkshuisvesting en de Bouwnijverheid, in dit tijdschrift
gesteld, dat het toenemende aantal kleine en zeer
kleine gezinnen de conclusie wettigt, „dat er ook een grote
behoefte bestaat aan goed geëquipeerde kleine woningen”¹⁾.
Dit ondanks de bestrijding door Bakker ²⁾, die erop
wijst dat talrijke onderzoeken juist de behoefte aan

grotere woningen hebben aangetoond. Het onderwerp
is van voldoende belang om er hier enige verdere aandacht
aan te besteden.

Van de zijde van het Ministerie van Volkshuisvesting is
reeds lang geleden beweerd, dat de geleidelijke toeneming
van het percentage kleine huishoudingen betekent dat er
*du*s een groter percentage kleine woningen gebouwd kan
worden dan in een vroegere periode ³⁾. Er is echter aan-

¹⁾ „Woningtekort en woningbehoefte” in „E.-S.B.” van 27
maart 1963; naschrift in „E.-S.B.” van 1 mei 1963.

²⁾ C. P. A. Bakker: „Woningtekort en woningbehoefte” in
„E.-S.B.” van 1 mei 1963.

³⁾ Centrale Directie van de Wederopbouw en de Volkshuis-
vesting: „Differentiatie van de woninggrootten” in „Tijdschrift
voor Volkshuisvesting en Stedebouw” van april 1951, blz. 54;
Jaarverslag Centrale Directie van de Wederopbouw en de Volks-
huisvesting over 1952, blz. 27.

(vervolg van blz. 820)

„achterblijven” van de export naar de overzeese landen
alsmede de sterkere binding van onze export met de
Westeuropese markt dan van onze invoer (73 tegen 65 pCt.
in 1961) ⁶⁾ geen verwondering te wekken.

Men kan dus gevoeglijk stellen dat niet alleen de spre-
ding van de Nederlandse invoer maar ook die van de
Nederlandse uitvoer groter is dan uit de geringe geogra-
fische omvang van ons land zou volgen, en dat dit ver-
schijnsel verband houdt met de gunstige geografische
ligging van ons land. Of deze laatste factor voldoende
benut wordt bij de uitvoer naar de overzeese landen,
m.a.w. of onder de huidige omstandigheden een nog groter
deel van onze export zijn weg naar die landen zou kunnen
vinden, kan uit deze analyse niet worden opgemaakt en
lijkt ook moeilijk te beoordelen.

Slotopmerking.

In dit artikel is getracht de factoren op te sporen, welke
op de hoogte van de invoerquote en op de mate van
geografische spreiding van een (Westeuropees) land van
invloed zijn, waarbij tevens een poging is ondernomen de
kwantitatieve betekenis hiervan te bepalen. Hierbij kwam
naar voren, dat beide verschijnselen nauw met elkaar
samenhangen, doordat en in zoverre beide in belangrijke

mate afhangen van de geografische uitgebreidheid van de
betrokken landen.

De gegeven analyse heeft slechts een globaal karakter,
hetgeen voor een eerste benadering van het onderhavige
vraagstuk ook voldoende leek. Er is bijv. geen nadere
aandacht besteed aan eventueel bestaande verschillen in
economische spreiding binnen de nationale economieën,
behalve dat op grond van dit criterium landen als Zweden
en Noorwegen werden geëlimineerd. Voorts is geen reke-
ning gehouden met de invloed van verschillen in tarief-
hoogte tussen de beschouwde landen; verschillen, welke
overigens na de diverse tariefverlagingen in het kader van
de E.E.G. en de E.V.A. in 1961 al niet meer zo groot waren.

Toch zijn de resultaten m.i. reeds duidelijk genoeg om
te mogen concluderen dat de gebruikelijke visie op de
factoren, welke de hoogte en de spreiding van de buiten-
landse handel van een land bepalen, correctie behoeft,
waarbij het ook niet uitgesloten lijkt, dat in de algemene
opvatting met betrekking tot de kwetsbaarheid van de
Nederlandse economie en de Nederlandse export enige
nuancering zal moeten worden aangebracht. Een nadere
studie van deze problematiek zowel in economisch-statis-
tische zin alsook van de eventuele consequenties hiervan
voor de theorie van de internationale handel lijkt zeker
gewenst.

⁶⁾ Excl. aardolie zijn deze percentages 72 en 70.

leiding tot de vrees, dat het hier een redenering betreft „pour besoin de la cause”, omdat tevens gezegd wordt, dat er dan uit hetzelfde bouwvolume en met dezelfde kapitaalinvestering een groter aantal wooneenheden (bedoeld is: woningen die in de statistiek als zodanig meetellen) kan worden gebouwd. Produkten van deze denkwijze zijn de duplexwoningen en wijken als Morgenstond in Den Haag-Zuid, waar men hele buurten vindt met niets dan 2- en 3-kamerwoningen.

Thans begint dit oude idee van een „verantwoorde woningdifferentiatie” (hetgeen in de praktijk steeds heeft betekend: de bouw van een groot aantal kleine woningen) weer opgeld te doen in kringen van de Centrale Directie, waar men methoden bedenkt om het woningtekort sneller in te lopen dan tot dusver het geval is geweest. Van andere zijden worden soortgelijke klanken vernomen. In haar rapport „Wat kost beter wonen?”⁴⁾ zet de Studiegroep Efficiënte Woningbouw uiteen „dat door woningen met 3 en 4 kamers het overgrote deel van de woningbehoefte wordt gedekt”. Als bewijs van deze stelling wordt vermeld dat in 1956 de samenstelling der in gezinsverband levende natuurlijke gezinnen als volgt was:

zonder kinderen 27 pCt.	met 3 kinderen 13 pCt.
met 1 kind 22 pCt.	met 4 kinderen 7 pCt.
met 2 kinderen 21 pCt.	met 5 en meer kinderen	10 pCt.

De schrijver van een der vaste rubrieken in het tijdschrift „Bouw” maakt wel enig voorbehoud, omdat naar zijn mening de woninggrootte niet *alleen* afhankelijk is van de gezinsgrootte. Toch meent hij, dat de na-oorlogse woningbouw in ons land te weinig gedifferentieerd is: de meeste nieuwe woningen hebben immers 4 kamers (5 vertrekken) terwijl de grootste groep van de huishoudens het meest gedient zou zijn met een woning van 2 of 3 kamers⁵⁾.

Ten aanzien van deze — schijnbaar logische — redeneringen moet helaas worden vastgesteld, dat wij hier te doen hebben met een te enen male onjuiste benadering van „de woningbehoefte”. Want bij zulk een mechanistisch-deterministische gedachtengang, waarbij de woninggrootte rechtstreeks gekoppeld wordt aan de gezinsgrootte, worden belangrijke psychologische, sociale en economische realiteiten verwaarloosd, die ik in het volgende ter sprake zal brengen.

Psychologische en sociale aspecten.

P. H. Rossi⁶⁾ merkt op, dat men eerder verhuist naar een grotere woning bij uitbreiding van het gezin, dan naar een kleinere woning als de gezinsgrootte afneemt. Dit komt omdat het gemakkelijk is, zich aan te passen aan een zeker surplus aan ruimte, terwijl het moeilijk is te wennen aan een vermindering van de hoeveelheid woonruimte die per persoon beschikbaar is.

Voorts dient men in aanmerking te nemen dat, wat het ruimtegebruik betreft, de middelgrote en grote woning meer flexibiliteit heeft dan de kleine. Woont men met 2 personen in een tweekamerwoning, dan heeft men een woon- en een slaapkamer, zonder enige mogelijkheid het gebruik der vertrekken te variëren. De vierkamerwoning heeft een aanmerkelijk grotere variatiemogelijkheid. Een gezin van 4 personen in een vierkamerwoning heeft de mogelijkheid het gebruik van ouders- en kinderslaapkamers om te wisselen (indien deze laatste tenminste groot genoeg zijn), en om een logeerkamer vrij te maken door

twee kinderen tijdelijk in één kamer onder te brengen. Als gevolg van de toenemende flexibiliteit van de grotere woning bij gelijkblijvende relatieve bezetting daalt de individuele ruimtebehoefte met de woninggrootte. In overeenstemming met dit inzicht is de bij het onderzoek naar woningactiviteiten geconstateerde tendentie, dat bij gelijke bezettingsgraad de grotere gezinnen méér tweede woonvertrekken hadden gerealiseerd dan de kleinere gezinnen⁷⁾.

Wat de sociale aspecten van de woninggrootte betreft, dient men rekening te houden met de neiging tot functionele differentiatie van de ruimten binnen de woning. Bij de middenklassen in ons land was het lang vóór de oorlog gebruik, dat men niet alleen over woon- en slaapkamers beschikte, doch waar mogelijk ook over een tweede woonvertrek en een logeerkamer. Gegeven de verburgerlijking van grote delen der arbeidersbevolking ligt het voor de hand, dat deze behoefte in toenemende mate over de gehele linie gevoeld wordt.

Bij het woonactiviteitenonderzoek in na-oorlogse woningwetwoningen bleek, dat van de gezinnen in normaal bezette woningen 9 pCt. een tweede woonvertrek had en 39 pCt. een extra kamer, bestemd voor tweede woonvertrek, vroeg, zodat in totaal rond 50 pCt. een tweede woonvertrek wenste. Brengt men hierop in mindering de gezinnen, die wel een tweede woonvertrek wensten, doch dit niet wilden (of konden) betalen, dan blijft een koopkrachtige vraag van 41 pCt. der gezinnen naar een tweede woonvertrek over, waarvan slechts 9 pCt. bevredigd was. En men kan de Centrale Directie van de Volkshuisvesting, die dit onderzoek verrichtte, er moeilijk van beschuldigen de behoefte aan extra woonruimte bij de bewoners van de nieuwbouw te willen overdrijven!⁸⁾

Het feit, dat het tweede woonvertrek het meest voorkwam bij gezinnen met een hoger ontwikkelingsniveau en een hoger inkomen is een indicatie, dat bij een stijgend welstandspeil een voortdurend toenemende vraag naar een tweede woonvertrek te verwachten is. Voor deze opvatting pleit trouwens ook de toeneming van de vrije tijd, die in ons klimaat voor een groot deel binnen de woning wordt doorgebracht.

Een andere functie waarvoor men enige extra woonruimte wenst, is het onderbrengen van logés. Dit zal meer voorkomen, naarmate de mobiliteit toeneemt. Het woonactiviteitenonderzoek wees uit, dat het percentage gezinnen dat logés ontving het hoogst was bij de meest geavanceerde statuscategorieën, nl. de middelbare en hogere employés⁹⁾. Ook in dit opzicht valt dus in de toekomst een toenemende behoefte te verwachten.

En tenslotte lijkt het wat te optimistisch, om bij de bouw van grote aantallen kleine woningen in de buitenwijken een grote uittocht van bejaarde weduwen en weduwnaars naar deze wijken te verwachten. Tot dusver zijn bijv. de vele twee- en driekamerwoningen in Moerwijk en Morgenstond in eerste instantie meer betrokken door jonge, groeiende gezinnen, dan door ouderen. Wil men de geneigdheid van de bejaarde, om in zijn vertrouwde huis en buurt te blijven wonen, doen afnemen, dan zal men hem in de nieuwbouw wel zeer aantrekkelijke en goedkope woningen moeten kunnen aanbieden.

⁷⁾ „Onderzoek naar woonactiviteiten in na-oorlogse woningwetwoningen (III)” in „Tijdschrift voor Volkshuisvesting en Stedebouw” van december 1956, blz. 221-223.

⁸⁾ Idem, blz. 224.

⁹⁾ Idem, blz. 222.

⁴⁾ Rotterdam 1962, blz. 4.

⁵⁾ „Woonbehoefte en haar voorziening” in „Bouw” van 11 mei 1963, blz. 611.

⁶⁾ „Why Families Move”, Glencoe, Ill., 1953, blz. 178.

Economische overwegingen.

Bij een economische benadering van de woningbouw kijkt men uiteraard niet alleen naar het vereiste bouwvolume en de investeringen, doch men tracht te komen tot een afweging van kosten en nut. Indien een relatief kleine kostenverhoging leidt tot een meer dan evenredige verhoging van het woongenot, dan zal de duurdere oplossing de voorkeur verdienen. Als gevolg van de relatief hoge vaste kosten die in beslissende mate de kostprijs van de kleine woning bepalen, leidt een vergroting van de woningoppervlakte met 15 à 20 pCt. slechts tot een kostenverhoging in de orde van grootte van 10 pCt. ¹⁰⁾ Dit wil zeggen: *de middelgrote woning is per m² goedkoper dan de kleine woning.*

Een ander argument betreft de bruikbaarheid als huisvestingsvorm, resp. beleggingsobject. Het staat wel vast, dat een woning met 4 kamers bruikbaar is voor een gezin met 4 personen, doch dat men de meeste uit 2 en 3 personen bestaande gezinnen óók geen groot leed berokkent door ze in woningen met 4 kamers te huisvesten. Nemen wij, in overeenstemming met een veel gehanteerde norm, aan dat 2 personen minimaal 2 kamers nodig hebben en 3 personen minimaal 3, dan volgt daaruit dat, gegeven de gezinsgrootten van 1956:

de 2-kamerwoning geschikt is voor 27 pCt. der gezinnen (nl. van 2 pers.)
 „ 3- „ „ „ „ 49 pCt. „ „ (met 2 en 3 pers.)
 en „ 4- „ „ „ „ „ 70 pCt. „ „ (met 2, 3 en 4 personen).

Hieruit volgt, dat de 4-kamerwoning een betere huisvestingsvorm en een voordeliger beleggingsobject is, omdat zij voor een groter aantal gezinnen bruikbaar is. In complexen met 4-kamerwoningen zullen ceteris paribus minder verhuizingen plaatsvinden dan in complexen met 2- en 3-kamerwoningen. Voor de exploitant betekent dit minder administratie, minder huurverlies en lagere onderhoudskosten. Voor de bewoners is de 4-kamerwoning ook daarom een betere oplossing, omdat zij in mindere mate gedwongen worden, uitsluitend op grond van gezinsuitbreiding, te verhuizen (de kosten van een verhuizing zullen gewoonlijk meer dan f. 500 bedragen).

Men dient voorts rekening te houden met de verschillen in financiële draagkracht die er, onder overigens gelijke omstandigheden, bestaan tussen grote en kleine gezinnen. Het kleine gezin kan in het algemeen meer aan zijn huisvesting besteden; het grote gezin moet een groter gedeelte van zijn inkomen gebruiken voor andere primaire levensbehoeften zoals voeding, kleding, onderwijs en medische verzorging. Dit verklaart mede het verschijnsel dat, zoals bij onderzoeken naar het verband tussen gezinsgrootte en woninggrootte gebleken is, het grote gezin over een geringer aantal kamers per gezinslid beschikt dan het kleine gezin ¹¹⁾.

Tenslotte moet rekening worden gehouden met de voortdurende stijging van de welstand. In een uitvoerige studie over de woningvoorziening in Boston ¹²⁾ is geconstateerd, dat tussen 1890 en 1950-1956 het aantal woningen met 2, 3 en 4 kamers is afgenomen en het aantal woningen

¹⁰⁾ Ir. A. Heimans: „Flexibiliteit van de woning” in „Bouw” van 3 januari 1959, blz. 7.

¹¹⁾ Gegevens voor Nederland bij: A. Heimans en D. de Jonge: „Gezinsgrootte en woninggrootte” in „Bouw” van 15 augustus 1959, blz. 938-939; voor de Verenigde Staten in: N.N. Foote, J. Abu-Lughod, M.M. Foley en L. Winnick: „Housing Choices and Housing Constraints”, New York-Toronto-London 1960, blz. 221-223.

¹²⁾ L. Rodwin: „Housing and Economic Progress”, Cambridge, Mass., 1961, blz. 23.

met 5, 6, 7 en meer kamers is gegroeid, ondanks de afnemende grootte der huishoudingen.

Al met al zijn er dus nauwelijks economische overwegingen die pleiten voor de bouw van grote aantallen kleine woningen; de indicaties gaan veeleer in de richting van de woning met 4 en meer kamers. Zoals nog zal blijken, wordt de opvatting dat er vooral vraag is naar middelgrote en grotere woningen door de uitkomsten van onderzoeken bevestigd.

Uitkomsten van onderzoek aangaande de gewenste woninggrootte.

Een eerste aanwijzing aangaande de grootte van de woning, die door de bewoners van nieuwbouw wordt gewenst is te verkrijgen uit een publikatie van de Centrale Directie van de Volkshuisvesting over een onderzoek te Zelhem. Hierbij is een vergelijking mogelijk van het aantal vertrekken in de woningwetbouw (door de overheid bepaald) en in de particuliere bouw (waarbij de bewoners zelf enige invloed op de woninggrootte hebben kunnen uitoefenen) ¹³⁾.

Aantal kamers per woning	Aantal woningen	
	in woningwetbouw	in particuliere bouw
3	—	3
4	66	18
5	24	15
6	—	3
7	—	1
Totaal	90	40

Het aantal kamers in de particuliere bouw vertoont dus een iets grotere spreiding, doch het belangrijkste verschil is dat het percentage woningen met 5 en meer kamers hier 47,5 is tegenover 26,6 in de woningwetbouw. De rapporteurs van de Centrale Directie tekenen hierbij nog aan, dat er in de particuliere bouw meer „onderbezette” woningen zijn en vervolgen dan: „Bij de woningen in eigendom van de bewoner is in het algemeen gerekend op mogelijke gezinsuitbreiding en heeft men op relatief grote schaal kunnen voldoen aan de wens naar één of meer extra kamers als tweede woonvertrek, logeerkamer, een kamer om te verhuren enz.” ¹⁴⁾.

Een indicatie dat men in het algemeen de voorkeur geeft aan een woning met „overruimte” ontleen wij aan door de Sectie Volkshuisvesting aan de Technische Hogeschool te Delft verrichte analyses van aanvragen voor interlokale woningruil ¹⁵⁾. In vele gevallen wordt hierbij zowel het gevraagde aantal kamers als het aantal personen waarvoor de woning bestemd is opgegeven. Een tweetal peilingen leverde het volgende resultaat op:

Aantal personen in het gezin	Gemiddelde van het aantal gevraagde kamers per gezinsgroottecategorie	
	Voorjaar 1958	Najaar 1962
2	3,5	3,5
3	4,3	4,1
4	4,8	4,6
5	5,3	5,0
6	5,8	5,5
(totaal aantal gezinnen:	550	738)

¹³⁾ „Onderzoek naar woonstijl en woonwensen 4”, Zelhem, 's-Gravenhage 1956, blz. 22.

¹⁴⁾ Idem, blz. 23.

¹⁵⁾ Dit betrof het in Utrecht uitgegeven blad: „De Woningmagneet”.

Deze gegevens vormen een verdere bevestiging van de tendentie dat:

1. de kleinere gezinnen meer kamers vragen dan met het aantal gezinsleden overeenkomt;
2. de middelgrote gezinnen (in casu met 5 personen) gemiddeld ongeveer evenveel kamers vragen als er gezinsleden zijn;
3. de grote gezinnen gemiddeld minder kamers vragen dan met het aantal gezinsleden overeenstemt.

Het gaat hier in het algemeen om een *koopkrachtige vraag*: van de adverteerders in het betreffende blad wilde in najaar 1962 rond 70 pCt. de huur betalen, die tenminste 10 pCt. hoger lag dan de huur van de woning die zij aanboden; 22 pCt. vroeg een huur die tussen 10 pCt. meer en 10 pCt. minder lag, en slechts 8 pCt. wenste een woning met een huur die 10 pCt. of meer lager was dan de huur van de woning die zij op dat ogenblik bewoonden.

Zou men de uit deze woningruiladvertenties naar voren komende vraag als richtlijn nemen voor een „woningdifferentiatie” voor de gezinnen bestaande uit 2 tot en met 6 personen, dan kan deze er als volgt uitzien:

Aantal personen in het gezin	Aantal kamers per woning
2	50 pCt. 3
3	50 pCt. 4
4	50 pCt. 4
5	50 pCt. 5
6	50 pCt. 5
	50 pCt. 6

Men kan nu een vergelijking maken tussen een „woningdifferentiatie” voor de in 1956 in ons land aanwezige gezinnen van 2 tot en met 6 personen, gebaseerd op de „norm” van 1 kamer per persoon resp. op de in het bovenstaande aangegeven „vraag”.

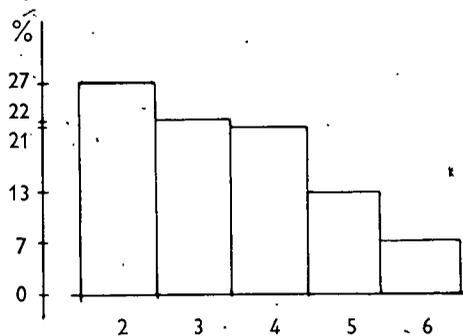
Aantal kamers per woning	„Norm”: 1 kamer per persoon pCt.	Woningvraag als basis pCt.
2	27	—
3	22	13,5
4	21	46,0
5	13	27,0
6	7	3,5
Totaal gezinnen met 2-6 personen	90	90

Ook hier komt weer naar voren, dat, indien men de bestaande vraag met betrekking tot de hoeveelheid kamers per woning als basis neemt, het zwaartepunt verschuift in de richting van de middelgrote woning met 4 en 5 kamers. Dit inzicht sluit aan bij de klachten over de nieuwbouw, die in het algemeen meer melding maken van te kleine dan van te grote woningen.

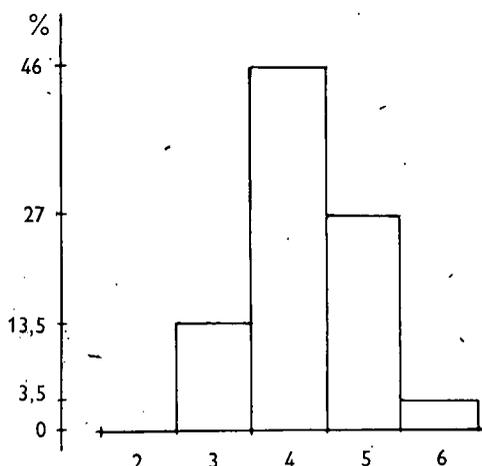
Zo'n globale „woningdifferentiatie” op grond van enige fundamentele inzichten aangaande de woningvraag is voor de praktijk van de volkshuisvesting bruikbaar dan de ingewikkelde schema's die destijds opgesteld zijn door de Centrale Directie en anderen, waarbij gebruik moest worden gemaakt van een groot aantal tabellen en van veronderstellingen aangaande „gezinsuitgroei” en „gezinsverdunding”. In de praktijk pasten deze gegevens toch zelden of nooit op de bevolking van nieuwe woningcomplexen, met als gevolg overbezetting en een groot verloop van huurders¹⁶⁾.

¹⁶⁾ Centrale Directie Volkshuisvesting: „Differentiatie van de woninggrootten” in „Tijdschrift voor Volkshuisvesting en Stedebouw” van april 1951; idem: „Nieuwe gegevens ter begrenzing van een doelmatige woningdifferentiatie” in „Tijdschrift voor Volkshuisvesting en Stedebouw” van januari 1953; „Bericht over woningdifferentiatie Den Haag” in „Tijdschrift voor Volkshuisvesting en Stedebouw” van april 1954, blz. 71.

„Woningdifferentiatie” voor gezinnen met 2 t/m 6 personen

„Norm”: 1 kamer per persoon

Basis: woningvraag in woningruiladvertenties

Conclusie.

De opvatting dat er een grote behoefte bestaat aan kleine woningen berust op een zonder meer afleiden van de woninggrootte uit de gezinsgrootte. Hierbij verwaarloost men belangrijke economische, psychologische en sociale aspecten van het woninggrootte-vraagstuk. Wanneer rekening wordt gehouden met de woningvraag zoals die uit woningruiladvertenties naar voren komt, blijkt dat de behoefte aan kleine woningen beperkt is, terwijl de vraag naar middelgrote woningen (met 4 en 5 kamers) overheerst.

Het is uiteraard wel mogelijk dat men door de bouw van grote aantallen kleine woningen wat sneller kan inlopen op het statistisch woningtekort. Of men deze weg zal inslaan of niet, is een beleidsbeslissing over de diverse aspecten waarop ik in dit verband niet zal ingaan. Doch bij het nemen van zulk een beslissing dient men wel in aanmerking te nemen, welke nadelen een krappe behuizing heeft voor de bewoners en de woningexploitanten. Men hoede zich voor een ideologische denkwijze, waarbij een beleid dat door overwegingen van opportuniteit wordt ingegeven, wordt voorgesteld als een optimale bevrediging van de behoeften met betrekking tot de woninggrootte.

Delft.

Dr. D. DE JONGE.

Problematiek rond de „backservice”

Het begrip „backservice” kan worden benaderd vanuit de actuariële, doch ook vanuit de sociaal-juridische gezichtshoek. Doen wij dit laatste, dan komen wij tot de volgende definitie: „Backservice is de gekapitaliseerde achterstand in de pensioensfeer, ontstaan door inflatie en/of welvaartstijging alsmede door niet-voldoening aan de natuurlijke aansprakelijkheid t.a.v. een redelijke aanvullende pensioenvoorziening, voortvloeiende uit de arbeidsverhouding”.

Wanneer wij ons nu afvragen, wie voor een achterstand aansprakelijk gesteld zou moeten worden, dan wordt direct in negatieve zin duidelijk, dat een werkgever of een bedrijfstak nimmer enige verantwoordelijkheid in de schoenen kan worden geschoven voor een ontwikkeling waarop zij zelf direct noch indirect invloed hebben kunnen uitoefenen. Dit houdt in, dat uit inflatie op zich zelf nimmer enige morele of natuurlijke verplichting van werkgever of bedrijfstak kan voortvloeien. Zelfs staat te bezien of en in hoever de staat hiervoor aansprakelijkheid met de daaruit voortvloeiende last kan aanvaarden. Zijn wij gezamenlijk door inflatie in het moeras geraakt — onverschillig door welke oorzaak dan ook — dan kunnen wij niet de methode van de vindingrijke Baron Von Münchhausen navolgen, die, zonder zijn voeten nat te maken, zichzelf met paard uit het moeras trok door zich aan zijn haardos op te heffen. Ook de staat achten wij onder die omstandigheden tot een dergelijke spectaculaire krachtprestatie niet in staat.

Anders ligt het met de aansprakelijkheid t.a.v. factoren, die geheel in de bedrijfs sfeer liggen: periodieke verhoging van salarissen, welke calculabel zijn, en promotie, waarbij van geval tot geval een nadere regeling valt te treffen. Ook voor zover de onderneming zelf in een welvaartstijging deelt, kan een mededragen der verantwoordelijkheid t.a.v. aanpassing der pensioenen aanvaardbaar worden geacht.

Een andere zaak is, of nakoming ener *morele* aansprakelijkheid kan worden opgelegd en afgedwongen. In zekere zin is op deze vraag reeds een bevestigend antwoord gegeven door de wet op de verplichtstelling der deelneming in een bedrijfspensioenfonds. Hiermede is o.i. principieel komen vast te staan, dat niet alleen t.a.v. de „coming-service” doch ook, zij het in beperkter mate, t.a.v. de „backservice” enige verplichting kan worden vastgesteld, al gaat deze dan vaak schuil door de toepassing van een doorsnee premiesysteem. Immers, niet *wie* de „backservice”-last moet dragen is ten deze relevant doch dat in feite een *minimum-pensioennorm* wordt gehanteerd voor allen, die een zeker aantal jaren als werknemer emplooi vonden in de bedrijfstak en voor wie dit minimum-pensioen niet meer tijdens de resterende diensttijd kan worden opgebouwd.

De toepassing van een doorsneepremie is echter een aanvechtbare aangelegenheid. Voorstanders van dit systeem beroepen zich gaarne op een veronderstelde „solidariteit”. Veronderstelt men deze te bestaan tussen oudere en jongere *werknemers*, dan moet worden vastgesteld, dat in feite de premies door de *werkgevers* worden gedragen, waarbij van een onrechtvaardige lastenverdeling kan worden gesproken. Immers, dan wordt de werkgever met ouder personeel, die het langst in gebreke bleef de financiële consequenties van eigen verantwoordelijkheid te dragen, bevoordeeld

boven zijn collega die met jong personeel werkt.

Meent men dat de *collectiviteit van de bedrijfstak*, die wel bevoegdheid heeft tot het voordragen van de vast te stellen norm, een bepaalde solidariteit behoort op te brengen t.a.v. de financiële consequenties uit deze norm voortvloeiend, dan moet worden geconstateerd, dat hiervan *in feite* geen sprake is, omdat alle werkgevers die *niet* in gebreke bleven en uit dien hoofde op vrijstelling van de verplichting tot deelneming aanspraak kunnen maken, *buiten* de veronderstelde solidariteit blijven, en zulks terecht! De bedrijfstak wordt immers gevormd door *alle* werkgevers en werknemers, onverschillig of zij t.a.v. pensioenen in gebreke bleven.

Wij wezen reeds op de onrechtvaardigheid die ontstaat door toepassing van het doorsnee premiesysteem. Immers, de oplegging van een op zich zelf gelijke premie betekent in feite het opleggen van een hogere resp. lagere last dan voortspruit uit een bepaalde minimum-norm, welke uiteraard tot onderscheiden financiële consequenties voor elke ingebreke gebleven werkgever afzonderlijk voert en o.i. ook behoort te voeren. Het treffen van aanvullende pensioenvoorzieningen behoort thans zózeer tot het geijkte gedragspatroon van de werkgevers, dat het ontbreken van redelijke voorzieningen op dit stuk een voldoende rechtvaardiging is voor normatieve maatregelen uitgaande van de bedrijfstak. De vraag, of, zich baserend op een bepaalde minimum-norm, het opleggen van een tevoren onbepaalde en in feite ongelijke financiële verplichting oirbaar is, wordt door ons bevestigend beantwoord. Een huiseigenaar, die zijn perceel verwaarloost kan immers ook tot reparatie en zelfs tot afbraak worden gedwongen, wanneer zijn nalatigheid tot een gevaarlijke situatie voor derden zou leiden. Zijn aansprakelijkheid als eigenaar is dan voldoende rechtsgrond. Wanneer in beginsel *elke* werkgever voor de pensioenlast van eigen personeel aansprakelijk is — zij, die niet in gebreke bleven hebben metterdaad getoond de consequenties zelf te willen aanvaarden — dan is hiermede de basis gelegd voor een voortgezet initiatief tot verbetering en aanvulling van de minimum-norm, waar mogelijk.

Aanvaardt men nu de wenselijkheid van het verbindend verklaren van een per bedrijfstak in gezamenlijk overleg voor te dragen minimum-norm, waartoe een aanvulling van de wettelijke bevoegdheid van de Minister van Sociale Zaken noodzakelijk zou zijn, dan kan de betrokken in gebreke gebleven werkgever slechts aansprakelijk worden gesteld voor aanvullende pensioenen voor personen *in zijn dienst*. Als verdere begrenzing zijner aansprakelijkheid kan dan evenwel een maximum, voor „backservice” in aanmerking komend, aantal dienstjaren worden vastgesteld. Na verloop van een bepaalde termijn (bijv. 10 jaar) is de verplicht gestelde „backservice”-schuld gedelgd en kan intussen een geleidelijke verhoging van de minimum-norm aan de orde worden gesteld, hetzij door de werkgever zelf, hetzij in onderhandeling met de werknemersorganisaties, hetzij door de bedrijfstak.

De eerstgenoemde begrenzing t.a.v. „personen in zijn dienst” in plaats van het tot dusver veelal gebruikte criterium: „personen gedurende ten minste x jaar werkzaam in de bedrijfstak” zal mogelijk voor een aantal

(oudere) werknemers een beperking in hun pensioenen opleveren. Hierbij doen wij goed ons te realiseren, dat toepassing van *elk* criterium in zekere zin onbevredigend kan uitwerken: waarom een man, die zijn gehele leven in een bedrijfstak doorbracht en op 31 december voorafgaande aan de invoering van een verplichtstelling op 1 januari net 65 jaar werd, gehéél uitsluiten (ook wanneer hij misschien juist daarom nog blijft dóórwerken), terwijl zijn collega die één dag later jarig is, wél een pensioentje toekennen? Aan dit soort discriminatie kunnen ook regelingen met doorsneepremie niet ontkómen!

Wij hebben ons bewust beperkt tot de verdediging van een ander uitgangspunt, dan tot nu toe veelal bij de totstandbrenging van bedrijfspensioenfondsen als alleenzalmakende en vanzelfsprekende methode werd aanvaard. Naast voldoening over het hiermede bereikte is er het gerezen bezwaar van de geringe aanpassingsmogelijk-

heid t.a.v. de (waarde- en) welvaartvastheid der bedrijfspensioenen. De vraag mag worden geponeerd, of, althans in bepaalde gevallen, niet de voorkeur dient te worden gegeven aan de hier verdedigde aanpak door activering, onder vaststelling van een minimum-norm, van ondernemingsregelingen, waarbij de verantwoordelijkheid van de werkgever t.a.v. een redelijke gezins- en oudedagsverzorging beter wordt gestimuleerd, waardoor met name de beampten beter aan hun trek komen. Slechts in die gevallen, waarbij in een bedrijfstak veel werkgevers met een klein aantal werknemers werkzaam zijn met veel wisseling van personeel (bijv. landarbeiders, kappersbedienden enz.), achten wij toepassing van een (beperkt) doorsnee premiesysteem aanvaardbaar, met name wanneer van *vrijwillige* uitbreiding van voorzieningen in de praktijk niet veel te verwachten is.

's-Gravenhage.

LOD. S. BEUTH.

Hulp aan Indonesia: door wie, waarmede en hoe?

Indonesia behoort tot die landen welke genoemd worden de „underdeveloped countries”, „Entwicklungsländer” of „new emerging forces”, d.w.z. die landen welke voor hun *snellere* opbouw de steun behoeven der „developed countries” of „established forces”, hetzij uit meer zakelijke, hetzij uit meer ideologische overwegingen van de zijde der helpers uit beredeneerd. Deze hulp is evenwel heel wat anders dan de zgn. Marshall-aid, waarbij het ging om de wederopbouw van wat reeds was, maar dat door de oorlog werd vernield, m.a.w. alwaar derhalve technische zowel als „managerial” ervaring aanwezig was. Thans gaat het om de opbouw van iets nieuws in een land zonder dat voldoende „skill” op het zojuist genoemde terrein beschikbaar is; indien toen de hulp als het ware „kwantitatief” zou kunnen worden genoemd, nu zou het eerder „kwalitatief” of nog beter „qualified” moeten heten.

Zónder afbreuk te doen aan de grote betekenis der Marshall-hulp is zij qua omvang, maar vooral in wezenlijk belang niet te vergelijken met hetgeen tegenwoordig gaande is op het gebied der internationale hulpverlening aan bovenbedoelde landen. Deze vereist een deugdelijke kennis niet alleen van technische aard, niet alleen van zij het ook bij benadering berekenbare grootheden als „earning-power”, „economic growth”, „saving”, bevolkingsgroei, technische outillage, rendement e.d., maar veeleer is noodzakelijk een juist inzicht in en begrip voor wat men pleegt te noemen de imponderabilia, als daar zijn: de nationale aspiraties van het betreffende opkomende land, zijn psychische instelling tegenover de „vreemdeling”, zijn reacties op een moderne „money-economy”, zijn reacties zelfs op de moderne technologie, zijn politieke en sociale ideologieën, zijn eigen begripsvorming (vaak met dezelfde woorden maar met andere inhoud) enz., enz., elementen derhalve welke van invloed zijn bij de bepaling van de juiste „approach”, van de goede „houding”, zonder welke hulp bij voorbaat gedoemd is te falen, hoe goed econo-

misch, financieel, technisch of anderszins zij ook gefundeerd moge zijn.

Het heeft o.i. daarom zin eerst in het kort weer te geven wat de „new emerging force” Indonesia eigenlijk voorstelt.

1. Indonesia bestaat uit een eilandenrijk, met in het algemeen een weelderige vegetatie. Negatieve factoren als woestijnen, steppen of toendra's kent het niet. Ook klimatologisch is het gezegend; daardoor kan aan de eerste levensbehoeften (voeding, kleding, behuizing) op vrij simpele manier worden tegemoetgekomen.

2. In hoofdzaak is Indonesia een agrarisch land; ongeveer 80 pCt. der bevolking is landbouwend, hetgeen betekent dat zij in economisch-functionele zin homogeen is. In wezen is zij uit deze aard der zaak „van nature” gedisciplineerd; zij kent en moet handelen overeenkomstig de vaste wetten der natuur, wil haar landbouwende taak vruchten dragen.

3. De bevolking telt rond honderd miljoen zielen, met een hoge cultuur, aldus vormende niet alleen een belangrijke „productive force”, doch ook een „home-market” van betekenis.

4. De economische huishouding is in moderne zin relatief eenvoudig te noemen, althans verre van gecompliceerd. De behoeftenreeks der bevolking is „kort” en weinig veranderlijk; zo ergens dan geldt alhier het adagium „natura non facit saltum”. Voor de grote massa's is de traditie (niet de sleur wel te verstaan) van zeer grote invloed op hun wijze van doen en laten, alhoewel ook zij hebben deelgenomen en nog deelnemen aan de revolutie tot lotsverbetering.

5. Als overal elders wordt de bestaande levenswijze ge-revolutioneerd door de leidinggevende minderheid; een revolutie welke evenwel andere facetten kent dan die van weleer in Europa of in de Verenigde Staten, ofschoon zij een produkt is van Westers denken, van Westerse opvoeding en dito materiële welvaartsvormen. Indonesia wil namelijk

ondanks alles zichzelf zijn en blijven, zowel politiek als economisch en sociaal. Enerzijds begerende de vruchten van vreemde oorsprong, wil het anderzijds voor „home-consumption” niet dezelfde doch soortgelijke produkten voortgebracht hebben, daarbij puttende uit de oude glorie van eigen cultuur en beschaving.

6. Aldus heeft recentelijk het Indonesische nationalisme als „driving force” vorm en inhoud gegeven aan o.a. de volgende ideologieën: „*Manifesto Politik Republik Indonesia*” (afgekort *Manipol*), d.i. het politiek manifest zoals is uitgesproken door President Sukarno op 17 augustus 1959. Het stelt de problematiek der Indonesische revolutie vast zowel als de middelen welke tot haar oplossing zullen leiden. Indonesia wil zijn een maatschappij alwaar rechtvaardigheid en welvaart heersen (masjarakat adil dan makmur), met vrijheid voor het individu en voor het volk, ideologisch gebaseerd op de *Pantja-Sila* (godsdienst, humaniteit, nationaliteit, volkssoevereiniteit, sociale rechtvaardigheid). Het verklaart zich tegen alles wat imperialistisch en kolonialistisch is, waaronder begrepen het kapitalisme.

Ter verkrijging van een meer stabiele regering wordt het aantal partijen beperkt tot drie grote groeperingen, nl. de nationalistische („nas” van nasional), de godsdienstige („a” van agama) en de socialistische („kom” van de partij: komunis), bekend staande als „*Nasakom*”. Zij werken in het parlement tezamen met de andere militaire, ambtelijke en functionele vertegenwoordigers volgens het beginsel der beraadslaging („*musjawarah*”), in-stede van door stemmentellerij, op basis van wederzijds begrip en hulpvaardigheid (d.w.z. het communale idee van „*gotong-rojong*” der aloude dessa-gemeenschap). Het geheel staat onder directe leiding van de President.

Uit deze geleide democratie vloeit vanzelf voort de instelling der geleide economie, aangeduid als *socialisme à la Indonesia*. Hoewel tegen de liberale economie, wil Indonesia toch weer niet zover gaan als het communisme in de zin van totale uitschakeling van het particulier bezit of initiatief; het is tegen klassenstrijd, collectivisme dan wel proletarisch of internationale dictatuur. Naar buiten drukt e.e.a. zich uit in het voeren van een politiek van „non-alignment”, van „positieve neutraliteit”, bovendien van een versterking der banden onder de Aziatische landen.

Uit het bovenstaande kunnen wij alvast de conclusie trekken, dat Indonesia zich de weelde kan en wil veroorloven om hulp welke het niet aanstaat te weigeren, uit welke hoek, „rechts” of „links”, deze ook moge komen. Anderzijds is het bereid om steun zowel van links als van rechts te aanvaarden, mits hij binnen het kader valt van de zgn. *Rentjana Pembangunan Semesta Berentjana* 1961-1969, een al-omvattend achtjarenplan voor de opbouw des lands, dat naar eigen politiek-ideologisch inzicht is opgemaakt. Nu is het wel waar, dat aan zulk een plan, hetwelk voldoet aan de nationale aspiraties van een land, niet getornd kan of mag worden — en het hoeft ook niet —, maar in de realisatie ervan moet elk plan zich nu eenmaal onderwerpen ook aan de werking van economische wetten, hetgeen met zich brengt de juiste opstelling van een economische rangorde van beschikbare middelen t.o.v. gestelde doeleinden.

Het is dan ook op zijn minst in dit opzicht dat het buitenland eer bewust dan onbewust in de binnenlandse sfeer van een ander land materieel ingrijpt wil het met zijn hulp loyaal en metterdaad medewerken aan de verwezen-jiking van een „overall planning”. Op privaat gebied zou

een dergelijke hulpverlening vergeleken kunnen worden met een eenvoudige geldlening of een financiering. Gaat het immers om de kwantitatieve overbrugging van een tijdelijk geldtekort dan gaat het individu naar de lommerd; gaat het om het kwalitatieve financieren van een project dan wendt de ondernemer zich tot de bankier. In het eerste geval wordt geld neergeteld, in het tweede wordt geïnvesteerd en voor Indonesia is deze laatste fase aangebroken. Vandaar dat het vraagstuk op een veel hoger niveau is komen te liggen dan in de eerste jaren der Republiek.

Wij kunnen nu onze uittekening van Indonesia in zijn dynamische ontwikkeling vervolgen aan de hand van de behandeling der aanvullingsbegroting 1962 in de D.P.R.-G.R. (Dewan Perwakilan Rakyat - Gotong Rojong, d.i. het Parlement), zoals in de pers is bekend gemaakt.

7. a) 's Lands begroting 1962 vertoont een deficit van Rp. 47,6 mrd.

b) Vergeleken met 1960 is de geldcirculatie in 1961 gestegen met Rp. 12,9 mrd. (37 pCt.), terwijl voor de eerste tien maanden van het jaar 1962 de vermeerdering Rp. 51,8 mrd. (70 pCt. van 1961) bedraagt. Gevreesd wordt dat de geldsomloop in 1962 tot tweemaal die van het jaar tevoren zal stijgen (welke toen reeds meer dan Rp. 64 mrd. bedroeg).

c) De volgende indexcijfers geven de stijging weer in de levensstandaard:

1950	100	1957	344
1951	167	1958	487
1952	187	1959	587
1953	200	1960	792
1954	266	1961	1.008
1955	304	1962 (geschat) ..	1.500 en meer

Volgens het Centraal Bureau voor de Statistiek is de prijs van de volgende artikelen in maart 1962 in vergelijking met die in december 1950 aldus gestegen:

rundvlees	15 maal
gezouten vis	16 maal
klapperolie	30 maal
witte suiker	30 maal

d) In vergelijking met 1961 is de export in 1962 gedaald met Rp. 2,513 mln., t.w. voor:

rubber (ondernemings-) met	Rp. 583 mln.
tabak	322 mln.
thee	257 mln.
koffie	122 mln.
klapperolie	76 mln.
tin	14 mln.

e) Extra licht is nog gevallen op de produktiviteit der zgn. P.P.N. (Perusahaan Perkebunan Negara), d.z. 431 staatslandbouwbedrijven, ongeveer 70 pCt. uitmakende van alle landbouwondernemingen. Ter illustratie wordt daarbij *rubber* genomen. Het hoogste produktiecijfer, ooit door P.P.N. bereikt, is dat voor 1957, nl. 112.775 ton. Het cijfer voor 1960 is 90.972 ton.

f) In dit verband is ook het financieel aspect besproken van de P.N./P.D.N. als geheel (Perusahaan Negara/Perusahaan Dagang Negara), t.w. behalve de staatslandbouwbedrijven ook de andere bedrijven op industrieel gebied, de negen staatshandelondernemingen (zich bewegende op het terrein van de import, export zowel als distributie), al met al rond 80 pCt. omvattende van de economische potentie des lands. Tot en met oktober 1962 is krediet verstrekt aan: de 9 P.D.N. tot een totaal bedrag van Rp. 10,3 mrd. en aan de P.N. (inclusief Jajasan Pementah, regeringsstichtingen) rond Rp. 15 mrd. De regering heeft voor de eerste 6 maanden van 1962 een winst geraamd van Rp. 1,5 mrd., waarvan evenwel slechts Rp. 21 mln. is binnengekomen, d.w.z. nog geen 2 pCt.

Aldus is voor dit opstel van belang het betoog van de Nasakom in de volksvertegenwoordiging. Zij is éénstemmig van oordeel gebleken, dat in het bijzonder moet worden gewezen op het gevaar der *inflatie* en van het gebrek aan *efficiency of managerial skill*.

Buiten het verband van het parlement kan natuurlijk nog op andere belangrijke verschijnselen worden gewezen, zoals het tekort aan rijst, waardoor de overheid in de laatste tijd voor ca. U.S. \$ 100 mln. per jaar moet invoeren, het tekort aan spoorwegmaterieel, waardoor deze bij uitstek geschikte dienst voor bulkvervoer sterk beperkt is, de woningnood, het gebrek aan onderdelen (spare-parts), de overbevolking enz., doch naar het ook ons wil voorkomen moet ergens de knoop doorgehakt worden en gaat het op het ogenblik in de kern der dingen om het *monetaire en beheersvraagstuk*.

Na onze schets van de geestesgesteldheid en de materiële situatie des land kunnen wij een poging wagen om de in hoofde dézes gestelde vraag te beantwoorden. Eigenlijk is het materieel aspect het minst moeilijke. Belangrijk is dat men tot het besef is gekomen dat er niet alleen een inflatie heerst, maar ook dat de inflatie gevaarlijk is geworden. Indien deze aanvankelijk enkel gevolg is van „iets”, nu treedt zij tegelijkertijd op als oorzaak tot een nog wel lelijker „iets”. De inflatie wordt verder veroorzaakt zowel aan de goederenzijde (tekort) als aan de geldzijde (teveel); in eenvoudige taal uitgedrukt is er dus te weinig geproduceerd en teveel uitgegeven en moet er dientengevolge bezuinigd worden.

a. Daar het overgrote deel der bevolking landbouwend is en de agrarische sector dan ook nog het meest bijdraagt in 's lands totaal inkomen, dient allereerst aandacht aan deze tak van produktie te worden geschonken. De middelen ter opvoering van de produktiviteit houden niet alleen produktietechnische verbeteringen in, maar ook een betere ruilverhouding voor het produkt zowel als voor de factor arbeid. In dit opzicht zou o.i. het stelsel der „bagi-hasil” (production-sharing) stimulerend werken, d.w.z. de landbouwer en de arbeider krijgen hun loon ten dele in natura uitbetaald.

b. Daardoor wordt meteen als vanzelf de goederenvoorziening voornamelijk gericht op de bevrediging der behoeften van het overgrote deel der bevolking, hetgeen naar hoeveelheid zowel als naar kwaliteit betrekkelijk eenvoudig is te bepalen (vide sub 4). Naast de invoer van deze soort consumptie-artikelen worden produktiemiddelen geïmporteerd, welke in onmiddellijk verband staan met „Grund und Boden” als basis der volkshuishouding. Zodoende wordt ook vereenvoudiging mogelijk van het hele invoerapparaat en van de invoerprocedure. Indien de economische ontwikkeling van een land nog in haar beginstadium verkeert doet het bestaan van een gecompliceerd systeem onnatuurlijk aan.

c. Uit het bovenstaande volgt, dat Indonesia's industrialisatie haar agrarisch aspect niet kan negeren. Er moet een synchronisatie bestaan tussen de agrarische industrie en de basisindustrieën, net zo goed als er gestreefd dient te worden naar een juiste verhouding tussen „heavy industry” en volksnijverheid. Deze laatste immers is van groot belang voor de verhoging van het nationaal inkomen, terwijl zij moet kunnen fungeren als afnemer der grote industrieën, doch ook als leverancier van „skilled-labor”.

d. Binnen het bestek van dit artikel is het bovenstaande

vanzelfsprekend niet bedoeld als zijnde *de* uitweg uit het complex der vraagstukken; veeleer wil het benadrukken de beslissende invloed van de agrarische sector onze economische huishouding, maar vooral wil het wijzen op de noodzaak van het nemen van de juiste beslissing t.a.v. de alternatieven, welke mogelijk zijn binnen het kader van het zo grandioos opgezette alomvattende plan. In de realisatie van elk nationaal plan, dat zowel in tijd (8 jaar) als in omvang (al-omvattend, d.i. materieel en ideëel, en benodigende ruim U.S. \$ 2 mrd.) heel ruim is gesteld, spelen de onzekere elementen tijd en mens (management) ons zeker parten. Vandaar dat alternatieven steeds mogelijk moeten kunnen zijn. De zeer moeilijke kunst is echter het betreffende land tot de juiste keuze te kunnen doen komen en zijn uitvoerders tot behoorlijke arbeidsprestatie te geleiden. Naar onze mening vormt deze taak voor de helpende landen het struikelblok.

e. In heel Azië in het algemeen, maar wellicht in het bijzonder in Indonesia, zijn wij heel sensitief geworden, zelfbewust, nationalistisch, idealistisch, met alle daaraan verbonden goede en slechte eigenschappen ener inferieuri- of superieuri-complex. Het land dat zich geroepen voelt hulp te verlenen moet met deze feiten rekening houden. Het is verre van voldoende dat het helpende land over ruime middelen beschikt, hetzij in de zin van deviezen of kapitaalgoederen, hetzij zelfs in de beschikbaarstelling van personeel. Het helpen houdt weliswaar in het geven van leiding, maar toch weer niet het spelen van de baas. Er worden natuurlijk fouten gemaakt doch met het wijzen daarop en op alle mogelijke leemten komt men er niet. Insteed daarvan belichte men liever de mogelijkheden hoe dan wel op andere wijze aan de wens kan worden voldaan of hoe op dezelfde manier aan andere wensen kan worden tegemoetgekomen.

In wezen is voor de economische ontwikkeling niet beslissend het gebrek aan kapitaal of „skill”, maar de vraag *hoe* wat potentieel aanwezig is om te zetten tot actuele groei. Immers, per saldo kan de hulp van buiten niet meer zijn dan een fractie van datgene waartoe een land bij machte is, m.a.w. in feite zal de „new emerging force” haar „emerging” zelf moeten doormaken. In onze gedachtengang is derhalve de taak van het helpende land allereerst gericht op de opheffing der inflatie en van het gebrek aan „managerial skill”. Dat wil zeggen de realisatie van een project dient gezien te worden in haar verband tot het geheel met inachtneming van haar al dan niet inflatoire werking, terwijl verschaffing van „managerial skill” met zich brengt de selectie van experts in psychologisch opzicht in dien zin dat zij hun know-how ook weten te doen accepteren doordat zij gezag hebben niet alleen, maar ook gezag dat aanvaard kan worden.

Naar onze mening kan het helpende land zich deze „houding” eigen maken, indien het motief tot hulpverschaffing wat anders is dan enkel en alleen een tactische zet om elkaar in het „linkse” of „rechtse” kamp de loef af te steken. Onzes inziens heeft ook deze tactiek geleid tot het ontstaan van de „non-alignment policy”. De hulp worde gegeven *niet* als afkoopsom voor een gunst, evenmin à fonds perdu, maar als een behoorlijke investering. Eerst dan zal de ontwikkeling der „new emerging forces” (en deze ontwikkeling gaat, onder welke omstandigheden ook, toch door, hetgeen bewezen is zowel door de Sowjet-Unie als door de Volksrepubliek China) plaats hebben in het belang van beide partijen.

Djakarta.

Drs. TJOA SOE TJONG.

GELD- EN KAPITAALMARKT

Geldmarkt.

Wanneer men bedenkt, dat de verplichte kasreserve naar raming ca. f. 200 mln. bedraagt en men ziet in de weekstaten van De Nederlandsche Bank dat tegoeden der banken op de laatste vijf weekstaatdata resp. f. 309 mln., f. 272 mln., f. 300 mln., f. 432 mln. en f. 379 mln. groot zijn geweest, dan is het niet moeilijk te concluderen, dat de geldmarkt de gehele maand augustus van ruim tot zeer ruim is geweest. De rente voor daggeld staat dan ook sedert 7 augustus op 1 pCt.

Een belangrijke factor, die tot de ruimte heeft bijgedragen, is de daling van de bankbiljettencirculatie. Op 29 juli werd met f. 6.135 mln. de hoogste stand in 1963 genoteerd. De tweede factor is de invloed van de schatkist geweest. Door de kwartaaluitkering aan de gemeenten op 25 juli is een belangrijk bedrag naar de markt toegevoerd en de financiële transacties sindsdien hebben 's Rijks kas wel sterker gemaakt, doch een groot deel van de in het verkeer gevloede middelen zijn hier blijven circuleren.

Een ruime kas in het begin van september baart de banken steeds zorgen. Men weet, dat eind september en in oktober de belastingbetaalingen een grote bres zullen slaan, zodat de thans beschikbare middelen slechts op korte termijn kunnen worden uitgezet. De mogelijkheden hier-

voor zijn echter beperkt. Men mag dan ook verwachten, dat de markt tot het begin van de september/oktober kasreserveperiode ruim zal blijven.

Kapitaalmarkt.

De overspanning in de bouwsector heeft het Ministerie van Financiën doen besluiten voor gebouwen, die na 28 augustus zijn verworven, verbeterd, besteld of aanbesteed, de facilititeit der vervroegde afschrijving te schorsen. Dit betekent, dat de belastingbetaling naa. het heden wordt verschoven. In de toekomst zal de financieringsbehoefte hierdoor stijgen, hetgeen invloed op de kapitaalmarkt zal kunnen hebben.

Het verhaal over de omvang van de besparingen bij de traditionele instellingen wordt eentonig. De julicijfers 1963 zijn opnieuw hoger dan die van een jaar geleden. In de eerste zeven maanden is f. 896 mln. meer ingelegd dan terugbetaald, d.i. f. 260 mln. meer dan in de vergelijkbare periode 1962.

Het voorstel van de Nederlandse Participatie Maatschappij het maatschappelijk kapitaal van f. 50 mln., waarvan gestort f. 41,6 mln., tot f. 75 mln. te verhogen en te zijner tijd nieuwe aandelen te gaan uitgeven, duidt erop, dat de N.P.M. de vleugels nog verder meent te kunnen uitslaan. Ook in 1961 is een kapitaalverhoging doorgevoerd, toen en waarschijnlijk ook nu omdat de aanvragen tot deelneming zich in stijgende lijn bewegen.

Efficiency

bespoedigt

Uw contacten
met gegadigden

*

Indien

Uw telefoonnummer
in Uw annonce
moet worden
opgenomen,
vermeld dan
tevens het

NETNUMMER

ROTTERDAMSCH BELEGGINGSCONSORTIUM N.V. Coolsingel 6 - Rotterdam

zoekt een, bij voorkeur academisch gevormde, medewerker die belast zal worden met werkzaamheden op het gebied van

effecten-research

Hij zal in deze richting worden opgeleid en tot taak krijgen studies te maken van buitenlandse ondernemingen teneinde deze op haar beleggingsmerites te onderzoeken.

Naast wetenschappelijke belangstelling dient deze functionaris ook over commerciële kwaliteiten te beschikken.

Candidaten dienen een goede kennis van de moderne talen te hebben. De gedachten gaan uit naar een econoom, jurist of accountant van omstreeks 30 jaar.

Eigenhandig geschreven brieven
met uitvoerige gegevens worden
onder nummer 142 ingewacht bij

Psychologisch Adviesbureau
L. Deen en Dr. J. G. H. Bokslag
Nwe Binnenweg 474, R'dam.

Indexcijfers aandelen. (1953 = 100)	28 dec. 1962	H. & L. 1963	23 aug. 1963	30 aug. 1963
Algemeen	345	399 — 346	391	390
Intern. concerns	464	555 — 463	542	539
Industrie	319	358 — 321	350	352
Scheepvaart	134	153 — 135	150	150
Banken	257	261 — 232	246	247
Handel enz.	150	161 — 150	156	156

Bron: A.N.P.-C.B.S., Prijscourant.

Aandelenkoersen.

Kon. Petroleum	f. 157	f. 171,80	f. 171,70
Philips G.B.	f. 139	f. 154,80	f. 153,10
Unilever	f. 138,40	f. 179,70	f. 180
A.K.U.	401½	483½	481½
Hoogovens, n.r.c.	558	603	601
Kon. Zout-Ketjen, n.r.c.	723	787	797
Zwanenberg-Organon	909¾	919½	920
Van Gelder Zn	244	247½	248
Amsterdamsche Bank	390	387	392
Robeco	f. 208	f. 229	f. 229

New York.

Dow Jones Industrials	652	723	729
-----------------------------	-----	-----	-----

Rentestand.

Langl. staatsobl. a)	4,24	4,22	4,21
Aand.: internationalen a)	3,20	3,14	.
lokale a)	3,86	3,50	.
Disconto driemaands schatkist- papier	2	1½/16	1½/16

a) Bron: Veertiendaags Beursoverzicht Amsterdamsche Bank.

C. D. JONGMAN.

Blijf bij - lees E.-S.B.!

Het PROVINCIAAL ELECTRICITEITSBEDRIJF VAN NOORD-HOLLAND te BLOEMENDAAL

vraagt een

ECONOOM

met bedrijfservaring voor een toekomstige leiding-
gevende positie.

Zal aanvankelijk belast worden met het verrichten van
bedrijfseconomische studies op het gebied van tariefs-
toepassing, kostenbewaking en doelmatige administra-
tieve werkmethode.

Drs. Economie of Accountant N.I.V.A. verëist.

Speciale belangstelling voor organisatie en werkmetho-
die, alsmede wiskundige kennis voor computer-toe-
passingen gewenst.

Gegadigden dienen eventueel bereid te zijn aan een
psych. onderzoek medewerking te verlenen.

Bruto-salaris: tussen f. 1.128,— en f. 1.663,— p. mnd.
excl. huurcomp. en 4% vac. toel.

Eigenhandig geschreven sollicitaties met uitvoerige in-
lichtingen, onder bijvoeging van een recente pasfoto,
binnen één maand te richten aan de Directie, Ign.
Bispincklaan 19 te Bloemendaal.

GEMEENTE ROTTERDAM

Bij de secretariaat Economische Aan-
gelegenheden en Openbare Nutsbedrijven
kan een

BEDRIJFSECONOMISCH EN ADMINISTR.-ORGANISATORISCH GESCHOOLDE KRACHT

worden geplaatst, wiens taak voornamelijk zal
bestaan in de behandeling - op adviserend
niveau - van uiteenlopende aangelegenheden,
samenhangende met het beheer van verschil-
lende bedrijven en diensten der Gemeente.

Vereist: Doctoraal examen Economie of het
accountantsdiploma (NIVA- of VAGA-lid), c.q.
geslaagd zijn voor het onderdeel Administra-
tieve-Organisatie van het Accountants-
diploma, bovendien ruime praktische ervaring
op bedrijfseconomisch en administratief-orga-
nisorisch terrein in een zelfstandige werk-
kring.

Salariëring en dienstverband nader overeen te
komen.

De Verordening inzake vergoeding van reis- of
pension- en verhuiskosten is van toepassing.

Sollicitaties te richten tot burgemeester en
wethouders en te adresseren aan de chef van
het bureau Personeelvoorziening, kamer 331,
stadhuis, Rotterdam.

Inzending binnen 14 dagen onder no. 522.

DOOR RECLAME

kan men te veel
en ook te weinig uitgeven

*

De meeste mislukkingen
zijn vaak het gevolg van het LAATSTE

F. A. VOIGT & Co. N.V.

OPGERICHT 1857

CARGADOORS

BEVRACHTERS

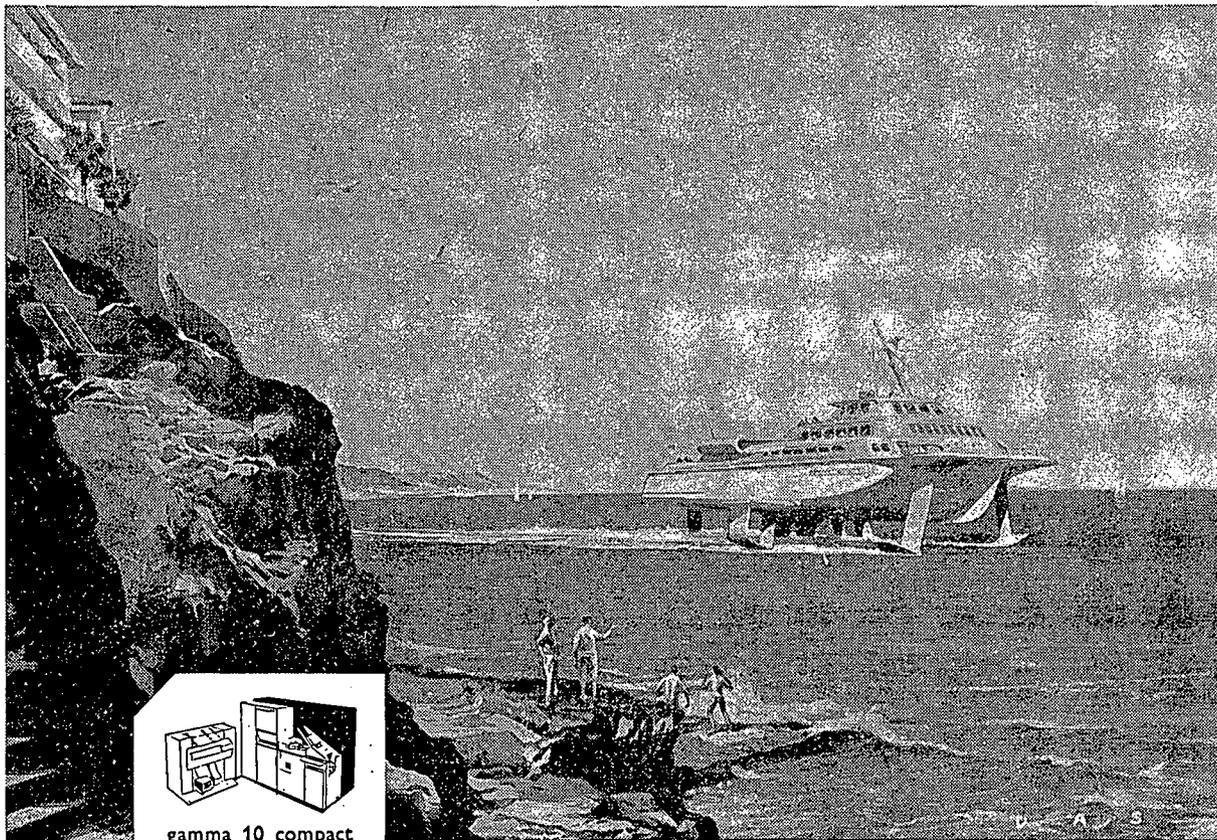
AGENTEN VAN

HANSA LIJN — BREMEN

OY FINNLINES LTD. — HELSINKI

ROTTERDAM
VAN VOLLENHOVENSTRAAT 33
TELEFOON 11 59 00
TELEGRAMADRES-VOCOSHIP
TELEX 21286

AMSTERDAM
ROKIN 109-111
TELEFOON 24 27 35
TELEGRAMADRES-VOCOSHIP
TELEX 12285

gamma 10 compact

**vooruitdenken,
feilloos
beslissen**

Sierlijk als een vogel glijdt de draagvleugelboot over het water. □ Intellect en visie vormen hier een harmonische compositie en verkleinen de afstand tussen woon- en recreatiecentra. □ Bij de voorbereidende, technische berekeningen vervult Bull zijn dienende taak. □ Precies zo dient Bull het bedrijfsleven. □ Gigantische concerns, maar ook middelgrote en kleine bedrijven danken een probleemloze administratie aan Bull-apparatuur.

***Bull* dient de vooruitgang**

- Bull*** dient het bedrijfsleven met informatieverwerkende apparatuur.
- Bull*** vervult een belangrijke taak in de hedendaagse economie.
- Bull*** biedt steeds uitkomst bij gecompliceerde problemen.
- Bull*** brengt de mogelijkheden van automatisering met een „alledaagse” vanzelfsprekendheid.

BULL NEDERLAND ADMINISTRATIE- EN STATISTIEKMACHINE MIJ. N.V. VLIEGTUIJSTRAAT 26 AMSTERDAM-W. TEL. (020) 18 65 55

Bull

Hij heeft meer plezier in zijn werk... (presteert dus meer)

**ALS U HET NIEUWE
IGLO MAALTIJDEN
SYSTEEM IN UW
KANTINE TOEPAST**

VOOR GROTE EN MIDDELGROTE BEDRIJVEN IDEAAL!

Het nut en voordeel van het serveren van goede warme maaltijden in de bedrijfskantine, is voor vrijwel geen enkel bedrijf discutabel meer. De talloze gunstige resultaten die er in binnen- en buitenland mee bereikt zijn, vormen de meest overtuigende argumenten. Past het Iglo maaltijdsysteem in uw bedrijf? Maak, om op deze en al uw andere vragen over dit actuele en interessante probleem antwoord te krijgen, een afspraak met Iglo N.V., Nijenoord 1A, Utrecht, Tel. 030-35641. Onze cateringmanager, de heer v. d. Zeijden, zal u graag bezoeken.

ENIGE VAN DE VELE VOORDELEN

Geen onrendabele investeringen. Minimum aan materiaal en bedienend personeel. U heeft slechts een diepvrieskast nodig en een verwarmingsoven. Daarin worden per half uur 36 of 72 IGLO maaltijden heerlijk warm gemaakt. Keuze uit \pm 25 uitmuntende diepvriesmaaltijden, verpakt op aluminium plateaus die na gebruik worden weggegooid. Praktisch geen afwas meer! IGLO warme maaltijden zijn een krachtig weravingsargument, vooral ook voor verwonende arbeidskrachten. Een weldaad voor werkers in ploegendienst en overwerkers!

'Iglo diepvriesmaaltijden: 'bordenvol' arbeidsvitaminen!'

RBB

Raadgevend

Bureau

Ir. B. W. Berenschot n.v.

Amsterdam-Hengelo-'s Hertogenbosch-Brussel-New York

In ons centraal beheersapparaat komt de functie vacant van

controller

Wij zien deze controller als een staffunctionaris van het Bestuur van het RBB, dat hij adviseert ten aanzien van de financieel-economische aspecten van de bedrijfsvoering. Daarnaast moet hij op dit terrein steun verlenen aan de hoofden van de afzonderlijke afdelingen van het RBB en geeft hij leiding aan de financiële afdeling.

Voor een goed vervullen van deze taak is kennis van het bedrijfsorganisatorische advieswerk gewenst. Vereist wordt een gedegen ervaring als controller.

Aan belangstellenden voor deze functie, die zich in een groot adviesbureau thuis moeten kunnen voelen, wordt verzocht zich met een eigenhandig geschreven brief te wenden tot het bestuur van het Raadgevend Bureau Ir. B. W. Berenschot n.v., Postbus 45, Hengelo (O).

NAJAARSBEURS UTRECHT

9 t/m 17 september 1963

VREDENBURG

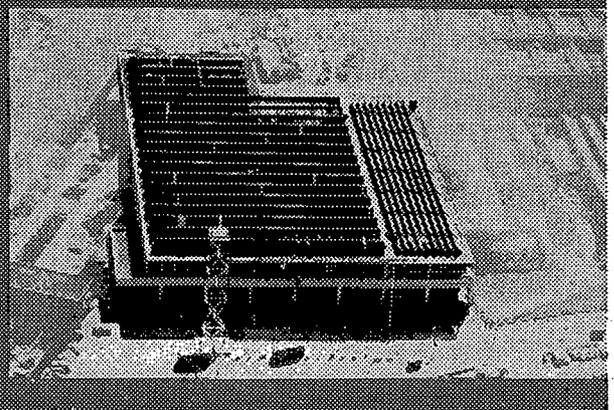
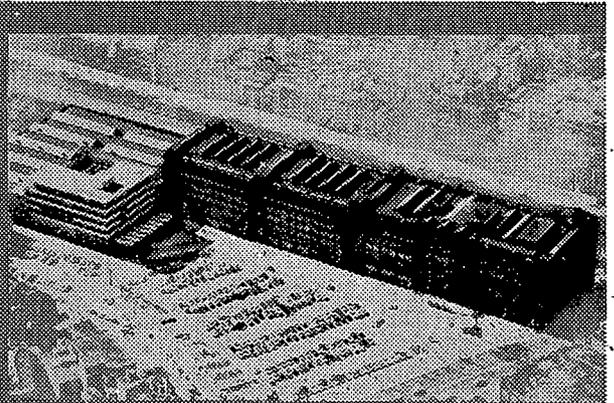
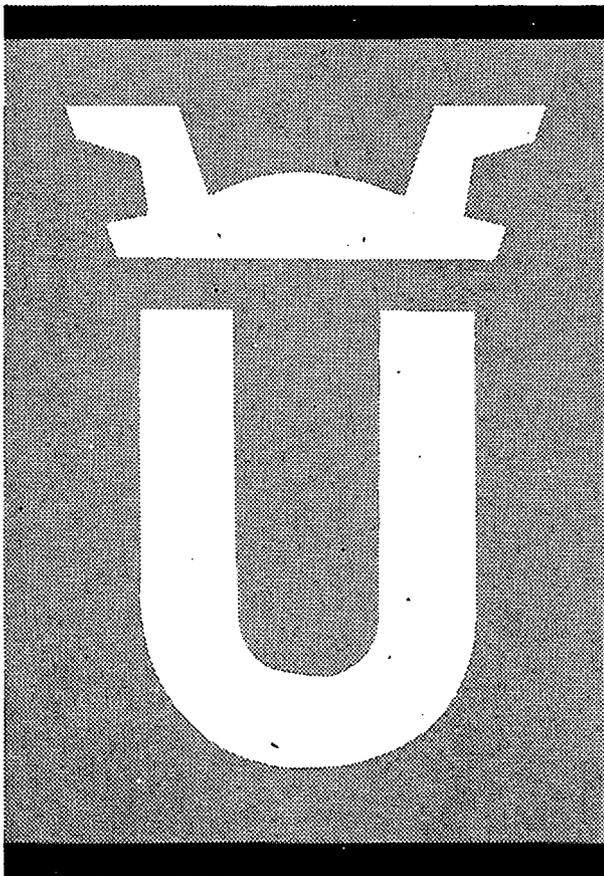
Huishoudelijke artikelen
Glas, kristal, aardewerk, porselein
Luxe hout- en metaalwaren en kunstnijverheidsartikelen
Goud, zilver, bijouterieën
Uurwerken
Rokersbenodigdheden
Koffers en lederwaren
Kantoor-, schrijf-, tekénbenodigdheden en papierwaren
Baby- en kleuterartikelen
Speelgoed en sportartikelen
Parfumerieën en kosmetika, toiletartikelen
Souvenir- en feestartikelen, toegiftartikelen
Etalage-, winkel- en reclame-artikelen
Voorlichting en vakliteratuur

CROESELAAN

Vloerbedekking en woningtextiel.

De beurs is open van 9.00 tot 17.00 uur. Zondag gesloten. Toegangsprijs f 3.-. Gratis busdienst Station - Vredenburg - Croeselaan V.V. Voordelige gecombineerde N.S. reis-toegangsbiljetten. Inlichtingen aan de stations.

Voor groepen van minstens 20 personen zijn aan de loketten excursiekaarten met 50% reductie verkrijgbaar.

KWANTITEIT of KWALITEIT ?

Wanneer het U vooral om de kwantiteit van de reacties op door Uw onderneming geplaatste personeelsannonces gaat, dan menen wij er goed aan te doen U tevoren te moeten afraden deze annonces in „E.-S.B.” te plaatsen. Honderden reacties voorspellen wij U beslist niet.

★

Wilt U echter een indruk hebben van de kwaliteit van de binnenkomende reacties, dan zal het U interesseren dat talrijke grote ondernemingen regelmatig „E.-S.B.” inschakelen als medium voor het oproepen van functionarissen op hoog niveau. De ervaring leert deze bedrijven namelijk dat een oproep in „E.-S.B.” geplaatst, een prima selectie van het aantal reacties betekent, hetgeen een niet onbelangrijke aanwijzing is wat betreft het „aanbod”.

★

Zoekt U het in de kwaliteit van de reacties op Uw personeelannonces, dan geven wij U ernstig in overweging om „E.-S.B.” als medium in te schakelen.

Advertentie-afdeling
Postbus 42 — Schiedam

ANDRÉ VAN SPAENDONCK & ZONEN N.V.
Wollenstofffabrieken - Tilburg
wenst in contact te treden met een

ECONOOM

Deze zal tot taak krijgen het directie-secretariaat verder te ontwikkelen. Daarbij zal hem in het bijzonder de bewaking van de uitvoering van de directionele beslissingen worden toevertrouwd.

Voor deze verantwoordelijke en veelzijdige functie wordt gedacht aan een universitair gevormde econoom met ruime bedrijfservaring.

Zijn competentie aangaande algemene secretariaats- en organisatievraagstukken dient van een zeer goed gehalte te zijn.

Honorering zal geschieden overeenkomstig de belangrijkheid van de functie.

Leeftijd tenminste 30 jaar.

Zij die menen aan de gestelde eisen te kunnen voldoen worden uitgenodigd hun schriftelijke sollicitatie met uitvoerige inlichtingen over opleiding en werkervaring, gaarne vergezeld van een recente pasfoto, onder de letters G.A.E. binnen 10 dagen na verschijnen van dit blad te richten aan het

**GEMEENSCHAPPELIJK INSTITUUT
VOOR TOEGEPASTE PSYCHOLOGIE
WILHELMINAPARK 25 - TILBURG**

Voor een discrete behandeling zal worden zorggedragen.

U reageert op
annonces in „E.-S.B.”

Wilt U dit dan steeds duidelijk
tot uitdrukking brengen?

De Algemene Rekenkamer te 's-Gravenhage biedt gelegenheid tot plaatsing van enige

ADJUNCT-INSPECTEURS

In aanmerking komen doctorandi in de economie (bedrijfseconomische richting met als keuzevak administratieve organisatie), dan wel zij, die met de accountantsstudie N.I.v.A. gevorderd zijn tot en met het vak administratieve organisatie; ruime controle-ervaring is vereist.

Leeftijd niet boven 45 jaar.

Salarisgrenzen van f. 658,— tot f. 1.381,— per maand, inclusief huurcompensatie, doch exclusief 4% vakantiegratificatie; deze bedragen zullen per 1 januari 1964 en 1 januari 1965 nog worden verhoogd.

Salariëring binnen vermelde grenzen is afhankelijk van ervaring.

Eigenhandig geschreven sollicitaties onder no. 3-4416/7188 (in linkerbovenhoek enveloppe en brief) aan het Bureau Personeelsvoorziening van de Rijksoverheid, Prins Mauritslaan 1, 's-Gravenhage.

INTERACADEMIALE OPLEIDING ORGANISATIEKUNDE

Inschrijving

*voor de zesde tweejarige cursus,
aanvangende in
januari 1964.*

De opleiding is in beginsel bedoeld voor hen, die het doctoraal examen in de economische wetenschappen of het ingenieursexamen aan een technische hogeschool met gunstig gevolg hebben afgelegd.

Anderen, wier opleiding en ervaring zodanige waarborgen bieden, dat verwacht mag worden dat zij de cursus met vrucht kunnen volgen, kunnen eveneens tot de opleiding worden toegelaten. Gegadigden moeten ten minste twee jaren in de praktijk werkzaam zijn geweest. Schriftelijke aanmeldingen worden ingewacht bij de rector, Oude Delft 56 te Delft.

Het onderwijs zal gemiddeld anderhalve dag per week in beslag nemen. Een uitvoerige brochure kan aan bovenvermeld adres worden aangevraagd.

De opleiding gaat uit van de Rijksuniversiteit te Groningen, de Universiteit van Amsterdam, de Vrije Universiteit te Amsterdam, de Nederlandsche Economische Hoogeschool te Rotterdam, de Katholieke Economische Hogeschool te Tilburg en de Technische Hogescholen te Delft en Eindhoven, met medewerking van een aantal organisatie-adviseurs.

Pelikan «interplastic»
geeft duidelijk leesbare smetvrije
doorslagen, is uitermate
duurzaam en bijzonder
«schoon» te hanteren.
interplastic het carbonpapier met
de rode rugzijde is beslist
onmisbaar in het moderne kantoor.

Günther Wagner Hannover Pelikan-Werke

Alleenvetegenwoordigers voor Nederland
H. van Gemert & Co. N.V. Amsterdam

CENTRAAL BEHEER

VERZEKERING EN DIENSTVERLENING

ten behoeve van het bedrijfsleven

WET-RISICO

bedrijfs-w.a.-verzekering, motorrijtuigverzekering, ongevallenverzekering voor inzittenden van automobielen.

BRAND-RISICO

brand- en bedrijfsschadeverzekering van industriële en andere objecten.

MOLEST-RISICO

verzekering tegen oorlogsschade, stormschade en andere risico's.

VERVOER-RISICO

transportverzekering van goederenzendingen in binnen- en buitenland.

PENSIOEN-RISICO

collectieve ouderdoms-, weduwen-, wezen- en invaliditeitsverzekering.

VERENIGING VOOR CENTRALE ELEKTRONISCHE ADMINISTRATIE - C.E.A.

loon-, voorraad-, debiteuren-administratie, facturering enz. met behulp van elektronische apparatuur.

De bij Centraal Beheer aangesloten verenigingen werken op zuiver onderlinge grondslag.

Het lidmaatschap kan u een belangrijke besparing op de kosten opleveren.

**CENTRAAL BEHEER BELAST ZICH
OOK MET DE ADMINISTRATIE VAN
ONDERNEMINGSPENSIOENFONDSEN**

STELT U VOOR
HET VERKRIJGEN
VAN INLICHTINGEN
IN VERBINDING MET:

CENTRAAL
C.B.
BEHEER

BOS EN LOMMER-
PLANTSOEN 1,
AMSTERDAM-W.
TEL. 134971
POSTBUS 8400